Nr. 6

KARYS

1960
BIRŽELIS - LIEPA
JUNE

KARYS

1960
6 (1263)

Redaktorius **Zigmas Raulinaitis**

Redaktoriaus pavaduotojas **Stasys Butkus**

Kalbinę dalį redaguoja **Kazys Kepalas**

Dailiosios literatūros dalį redaguoja **Vincas Jonikas**

Administratorius **Leonas Bileris**

*

Leidžia L. V. S. Ramovė New Yorko Skyrius

Atskirus skyrius redaguoja:

Balys Brazdžionis — Lietuviai Kariai Laisvajame Pasaulyje

Justinas Liaukus — Karinės žinios

V. A. Mantautas — Tremties Trimitas

Kunigunda Kodatienė--Šaulė Tremtyje

TURINYS

V. K. Jonynas — Vytautas ties Žalgiriu ..... viršelis

Z. Raulinaitis — Žalgirio Mūšio sukaktis 161

Dr. Kostas R. Jurgėla — 1410. VII. 15 Mūšis Eglijos Girioje 162

Šis K A R Y S yra skirtas paminėti Žalgirio Mūšio 550 metų sukaktį.

Bendradarbiai

K. Ališauskas, P. Alšėnas, J. Apyrubis, B. Auginas, V. Augustinas, B. Balčiūnas, A. Bernotas, P. Bliumas, J. Budrys, P. Būtėnas, E. Čekienė, P. Dirkis, S. Dirmantas, K. Jankūnas, V. K. Jonynas, J. Juodis, J. Almis Jūragis, Dr. K. Jurgėla, J. Kiaunė, Marių Žuvėdra, J. Mikštas, J. Mikucki:, Vl. Mingėla, A. Novickis, T. Papartis, V. Perminas, P. Plechavičius, A. Rėklaitis, M. Rėklaitis, V. Raulinaitis, J. Rūtenis, J. Skardis, A. Sodaitis, Dr. V. Sruogienė, J. Šarūnas, E. Šulaitis, V. Šventoraitis, O. Urbonas, J. Vėgėlis, B. Vrublevičius.

ATSTOVAI: **Balys Brazdžionis**, Chicago, Ill. **Andrius Mart. Cieminis**, Rochester, N. Y. **Stasys Misiūnas**, Omaha, Nebr. **Lioginas Leknickas**, Cleveland, Ohio. **Vladas Rušas**, Toronto, Canada. **V. Šalkūnas**, Australija. **Morkus Šimkus**, Baltimore, Md. **Kazys Trečiokas**, Newark, N. J.

PLATINTOJAI JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTYBĖSE:

Boston, Mass. — "Baltic Florists"
Brockton, Mass. — A. Mantautas
Chicago, Ill. — J. Karvelis, "Marginiai", J. Memėnas, K. Rožanskas
Cleveland, Ohio — V. Ročiūnas
Detroit, Mich. — "Neringa", V. Perminas
Grand Rapids, Mich. — J. Belinis
Los Angeles, Calif. — V. Prižgintas
Philadelphia, Pa. — A. Impulevičius
Newark, N. J. — Kazys Trečiokas
Rochester, N. Y. — P. Saladžius, A. Sabalis
Waterbury, Conn. — V. Vaitkus

KANADOJE:

Hamilton, Ont. — J. Pleinys, Z. Orvidas

Toronto, Ont. — V. Aušrotas, Aug. Kuolas, V. Rušas, J. Smolskis

Montreal, Que. — "Parish Library"

ANGLIJOJE:

J. Bružinskas, 46 Springcliffe, Bradford 8, Yorks

"Dainora", 49 Thornton Ave. London W. 4.

AUSTRALIJOJE:

N. Butkūnas, 9 Cowper Street, St. Kilda, Vic.

A. Kubilius, 131 Crozier Ave., Edwardstown, So. Australia.

P. Mažylis, 22 Aberdeen St., W. Geelong, Vic.

E. Stašys, 174 Prince's Highway Arncliffe, N.S.W.

VENEZUELOJE:

Kun. A. Perkumas, SDB, Seminario Salesiano Altamira, Caracas

THE WARRIOR, magazine for the veterans of Lithuanian descent and for Lithuanians in the wide world. Published monthly except July and August by "KARYS", 916 Willoughby Ave., Brooklyn 21, N. Y., U.S.A. Subscription $6.00 per year. Single copy 60 cents.

SECOND CLASS POSTAGE PAID AT BROOKLYN, N. Y.

KU biblioteka

093 00523542 3

Įsteigtas Lietuvoje 1919 — Nepriklausomybės kovų — metais

KARYS

Atgaivintas Jungt. Amerikos Valstybėse 1950 metais

PASAULIO LIETUVIŲ KARIŲ - VETERANŲ MĖNESINIS ŽURNALAS

Nr. 6(1363) BIRŽELIS - LIEPA — JUNE 1960

ŽALGIRIO MŪŠIO SUKAKTIS

Z. RAULINAITIS

Prieš 550 metų Lietuva kovėsi viename iš didžiausių jos istorijoje mūšių ir laimėjo garsiausią savo pergalę.

Trys didieji to mūšio dalyviai vadina jį įvairiai. Mūsų tradicijos nuo seno vadina jį Žalgirio mūšiu, lenkai — Grunvaldu, pralaimėję vokiečiai duoda jam Tannenbergo vardą. Kiekvienu atveju yra naudojamas kurios nors mūšio lauko vietovės vardas.

Tačiau yra istorikų, kurie norėtų tą didįjį įvykį vadinti kitais vardais. Mūsų karinis istorikas plk., vėliau brig. gen., Zaskevičius, parašė to mūšio įdomią studiją ir pavadino jį Eglėkalnio vardu. Tačiau Grunvaldo kaimas ir giria, lietuviškame vertime Žalgiris, neužleido savo senosios istorinės pozicijos ir vėliau lietuviški istoriniai veikalai teberašo apie Žalgirį.

Norėdami paminėti Žalgirio 550 metų sukaktį, šiame KARIO numeryje patiekiame skaitytojams straipsnį mūsų bendradarbio, daktaro Kosto R. Jurgėlos, žinomo lietuvių istoriko, kurio veikalas *History of Lithuanian Nation* yra vienas iš svarbiausių kūrinių apie Lietuvą anglų kalba.

Ir dr. Jurgėla abejoja Žalgirio vardo tikslumu, jis siūlo naują: Eglijos Girios mūšio. Šiam savo siūlymui paremti jis patiekia ir rimtus duomenis.

Dr. Jurgėlos sukurtas istorinis ir politinis Žalgirio, arba Eglijos Girios mūšio pagrindas yra vaizdus ir įtikinantis. Tačiau, kas ypač yra svarbu jo straipsnyje, tai atrėmimas sovietinių ir lenkiškųjų rašytojų kėslų žaloti Žalgirio mūšio istoriją, duodant iškreiptą tų laikų ir įvykių vaizdą.

Kokiais vardais bevadintume tą nepaprastos svarbos (ne tik mūsų tautos tolesnei istorijai, bet ir visos rytinės Europos) žygį, jis ir toliau lieka Vytauto Didžiojo genijaus kūrinys, iškėlęs Vytautą į didžiausią mūsų tautos valstybininką ir karį.

Žalgirio mūšis (raižinys iš M. Bielskio "Kronikos" 1597 m.)

DR. KOSTAS R. JURGĖLA

1410. VII. 15 MŪŠIS EGLIJOS GIRIOJE

ĮŽANGINIS ŽODIS

1410 m. liepos mėn. 15 d. mūšio lauke, Rytprūsių ežerų srityje, augščiau rinktinių ir dalinių vėliavų bei kitokių žymenių plevėsavo trys didelės valstybinės vėliavos. Vienoje matėsi Vokiečių Ordino žymuo — juodasis kryžius baltame lauke (Eisenkreuz). Ordino priešų pusėje plevėsavo dviejų sąjungininkų valstybių vėliavos — Lietuvos su Baltuoju Vyčiu ir Lenkijos su Baltuoju Ereliu.

Mūšio dalyviams, anų laikų žmonėms bei jų palikuonims tos kautynės ir tie trys žymenys simbolizavo skirtingus tautinius ir valstybinius interesus. Todėl, nors bendrai yra neginčijama, kad tas mūšis keliems šimtmečiams sulaikė vokiečių *Drang nach Osten*, patsai įvykis ne tiktai skirtingai vertinamas, bet ir skirtingai vadinamas.

Vokiečiams tai *Tannenberg* — nuo to vardo kaimo, dabar lenkų vadinamo Sztymbark, ar Stębark, kurio pašonėje vyko smarkiausios pradinės kovos ir nepertoliausiai nuo kurio, Pirmojo pasaulinio karo metais, kaizerinei Vokietijai pavyko sutriuškinti carinės Rusijos invaziją.

Lenkams tai *Grunwald* — nuo kaimelio (kurio vardas ir dabar nekeičiamas), kur telkėsi kryžiuočių stovykla ir rezervas mūšio lauko užnugary, ir kur mūšis baigėsi masiniu gurguolės personalo ėmimu nelaisvėn ir lėbavimu, kur po pergalės nakvojo sąjungininkų vyriausias karo vadas karalius Vladislovas Jogaila ir operacijų vadas, didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras Vytautas Didysis.

Lietuviams — tai arba *Žalgiris* (dažniausiai), arba *Eglėkalnis*, jau minėtųjų kaimų pavadinimų lietuviškieji vertimai, nors nei vienam, nei kitam sulietuvintam mūšio pavadinimui nėra rimto pagrindo. Jukgi nei viena, nei kita vietovė nebuvo paties mūšio vieta: prie Tannenbergo atsirėmė Ordino fronto kairysis sparnas, prie Grunwaldo buvo kryžiuočių stovykla, o pats mūšis virė trikampyje—laukuose į rytus nuo Grunwaldo ir į pietus nuo Tannenbergo ligi Ludwigsdorfo.

Manding, visai pagrįstai galima būtų — ir priderėtų — ir kitokį vardą tam įvykiui suteikti. Mat, tos trys vietovės buvo didžioje girioje, kurią vokiečiai pavadino Tannenbergwald. Anot Dr. Otto Schlueter (*Wald, Sumpf und Siedelungsland in Altpreussen vor der Ordenszeit*, Halle 1921), tos srities tikrieji autochtonai, prūsai, tą girią vadino "*Jeglia*". Kitaip sakant, "Tannenbergwald" tebuvo apytikris vokiškas vertimas (panašiai ir Hitleris pasielgė su išlikusiais lietuviškais Rytprūsių vietovių pavadinimais). Nelygi balno pavidalo žemuma trikampyje tarp Grunwaldo, Tannenbergo ir Ludwigsdorfo buvo tos girios "aikštė". Tai kodėl neturėtume — nieko nelietuvindami ir nei vienam trikampio galui pirmenybės neteikdami — tą įvykį vadinti *Mūšiu Eglijos Girioje* arba *Eglijos Mūšiu?*

Jogaila, Lenkijos karalius. J. Mateikos pav.

Vytautas Didysis, V. Kašubos skulptūra iš Pasaulinės Parodos 1939 m.

Nėra abejonės, kad paskirti autoriai šiemet atžymės daugelį to mūšio 550 metų sukakties atžvilgių ir kad eiliniam lietuviui yra žinoma bendra ano meto įvykių raida. Todėl mėginsiu susitelkti grynai ties Eglijos mūšio epizodu, trumpai apžvelgdamas įvykių raidą nuo 1409 m. ir pateikdamas mūšio eigos ir jo pasekų įvertinimą.

Tenka atžymėti, kad vienintėliai išsamesni duomenys apie mūšio dienos įvykius ir kovos eigą yra patiekiami lenko kronikininko, Krokuvos kanauninko Jono Longino Dlugošo, kuris

Kryžiuočiai pagrobę jauną lietuvaitę, gabenasi ją į vergiją.

Vokiečių imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis. Jo motina buvo Aldonos Gediminaitės anūkė. Diurerio portr.

gimė jau 5 metams praslinkus po įvykių (1415 metais) ir pradėjo rašyti dar keliems dešimtmečiams praėjus. Patį Vytautą jis vargiai buvo matęs, o kroniką rašė jau būdamas karaliaus Kazimiero vaikų auklėtojas. Taigi, duomenys nėra tiesioginio įvykių liudininko-stebėtojo parūpinti: Dlugošas tegalėjo remtis kautynėse dalyvavusio savo tėvo, Jono (mirusio 1425 m.), taipgi kautynėse pasižymėjusio Zbigniewo Olesnickio (dabar jau vyskupo ir kardinolo) ir kitų karaliaus rūmų didžiūnų — įvykių dalyvių — pasakojimais. Todėl netenka galvoti, kad viskas *tikrai* taip vyko, kaip Dlugošo vėliau aprašyta.

Kadangi visa Ordino vadovybė su viena išimtimi — d. Špitolniku Werner von Tettingen — žuvo mūšio lauke, nebebuvo nei su kuo derėtis, nei kam rašyti memuarus ar davinėti kronikų rašytojams instrukcijas [illegible]ie įvykius Ordino pusėje.

Vienas-kitas Dlugošo pasisakymas per kelis šimtmečius jaudino ar tai lenkus, ar tai lietuvius: ir vieni, ir kiti jausdavos nepatenkinti. Dlugošas nelabai mėgo Jogailą, kuris vistik buvo didis ir gabus vyras, Lenkijos likimą nukreipęs keliems šimtmečiams. Kita vertus, Dlugošas nesižavėjo nei kitais lietuviais. Lenkai piktinosi savų senuolių nupeikimu ir ilgiau kaip per du šimtmečiu neleido Dlugošo veikalo spausdinti. Dlugošo pasakojimą meniškai padailino ir praplėtė gabus novelistas Henrikas Senkevi-

čius savo romane "Krzyžacy" — ir ta yra "lenkiškoji" įvykio versija, pagal kurią šiuo metu "liaudies Lenkijoje" sukamas sukaktuvinis filmas. Daugelis lenkų rašeivų išpūtė Dlugošo pareikštus pagyrimus arba nupeikimus, ypač apie menkesnį Vytauto karių apginklavimą ir apie lietuvių pabėgimą iš mūšio lauko. Užtat kai kurie lietuviai piktai atsikirsdavo ir cituodavo Dlugošo žodžius apie lenkų nesutarimus, triukšmavimą, nedrausmingumą, apie lietuvių kietumą, jų staigų sugrįžimą "iš pabėgimo" ir jų suduotą lemiamą smūgį kryžiuočiams pačiu kritiškiausiu metu — pakrikę bėgliai iš mūšio taip nesielgia.

Tasai ginčas, pagrįstas to paties Dlugošo žodžiais, kurie vietomis prieštarauja, nesiliaus nei šiemet — ypač kad prisidėjo naujas veiksnys: Maskvos kompartijos ukazas liaupsinti "rusų" vaidmenį "Žalgirio mūšyje", padaryti jį "tarybinių tautų pergale". Šių metų sukaktuvinės iškilmės kautynių lauke, Varšuvoje, Vilniuje ir kitur greičiausiai praeis "didžiosios Rusų tautos pergalės ženkle." Jau dabar vis dažniau linksniuojamas "rusų dalinių", ypač smolenskiečių, "lemiamas vaidmuo", ir — anot š.m. "Pergalės" Nr. 2 —augščiau minėtas lenkų sukaktuvinis filmas sukamas atžymėti "Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, Lenkijos ir Rusijos kariuomenių" pergalei prieš Teutonų riterius.

Šiuo atveju, marksistinė galvosena grįžta prie 16-jo a. "Quincunx" logikos. Anais laikais, lenkų publicistikos tėvas Orzechowski — Wittenberge užsikrėtęs profesoriaus Liuterio tezėmis, tėvo išsiųstas Paduvon užsidegė katalikybe, tapo kunigu, agitavo prieš celibatą, apvedino kelis kunigus, galop patsai vedė, ir testamente ragino savo vaikus būti gerais katalikais, pašaukimo atveju tapti kunigais ir vesti — parašė veikalą *"Quincunx"*. Esą, Šv. Raštas kalba apie Dievo "karalystę" ir pragaro "kunigaikštystę", o kadangi Lenkija yra karalystė ir Lietuva kunigaikštystė — tai kitos išvados lengvai seka. Lietuvių replika buvo rami *"Rozmowa Polaka z Litwinem"* (1564). O dabar ... jau 1955 m. išleistas veikalas *"Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai"* pratarmėje (p. 5) pažymėjo, kad "viso leidinio paskirtis duoti istorinius šaltinius, liečiančius Lietuvos TSR teritorijos gyventojų praeitį, o ne praeitį lietuvių ar lietuviams gimininguų genčių ar tautybių, gyvenusių už Lietuvos TSR teritorijos ribų". Taigi, kadangi Dlugošas ir kiti mini Smolensko rinktinės pasižymėjimą "Žalgirio" mūšyje ir kadangi Smolenskas nėra nei Lietuvos TSR nei Baltarusijos SSR teritorijoje, o yra Rusijos SFSR dalis, tai Smolensko karių pasižymėjimas yra Rusijos ir rusų lemiamas vaidmuo tose kautynėse, kur rusai kovėsi greta tarybinių bielarusų, tarybinių ukrainiečių ir totorių bei liaudinių lenkų. Žinoma, Maskvos ekspertai nenagrinėja kiek "rusų" buvo lietuviškoje Smolensko įguloje ir kitose (Polocko, Haličo ir tt.) rinktinėse,

Kryžiuočių pilis Tilžėje, lietuvių žemėje

kurioms vadovavo kng. Lengvenis ir kiti lietuviai bei lenkai vadai.

Rusams stengsis neužsileisti ir gudiškieji pretendentai į Lietuvos ir lietuvių tautos praeitį — bent "už Lietuvos TSR teritorijos ribų" (čia, tremtyje, ir LTSR teritorija bus savinamasi). O ir brolių latvių sluogsniuose bus tokių, kaip velionis Dr. Alfreds Bilmanis, kuris tematė "garsią pergalę", kurioje "smarkaus Zyndramo vadovaujama lenkų kariuomenė, ir didžiojo kunigaikščio Witoldo arba Vitauto (Kejstuto sūnaus) vadovaujami žemaičiai-baltarusiai katastrofiškai sumušė Teutonų Riterius" (*Tygodnik Polski*, New York, No. 49, 1943. XII. 5, p. 3).

Betgi netenka perdaug jaudintis, arba smerkti vienus ar kitus narsius vyrus, kurie prieš 550 metų sunkiai grūmėsi ir mirė kautynių lauke tarp Tannenbergo, Ludwigsdorfo ir Grunwaldo. Mums rūpi objektyvi istorinė tiesa, kurios, deja, neįmanoma pilnumoje nustatyti.

Viena betgi yra aišku: Maskvos žmonės ir didžiarusių tauta nieko apie tas kautynes negirdėjo net per kelis šimtmečius, ligi 19-me amziuje atsirado panslavistai. Gi tuo tarpu lietuviai ir lenkai ne tiktai dalyvavo tose kautynese, bet per kelis šimtmečius abiejų tautų liaudis gyvai tą pergalę atsiminė savo padavimuose ir dainose (žr. Alberto Vijuko-Kojelavičiaus Lietuvos Istoriją), o jų valstybininkai džiaugėsi ir naudojosi tos pergalės vaisiais. Nei rusai, nei gudai, nei ukrainiečiai tokių atsiminimų neturėjo ir jų nekaupė. Didžiarusiai iš viso neturėjo jokio vaidmens Lietuvos ir Lenkijos vidaus gyvenime ligi Petro I okupacijos laikų, o Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės sienose gyvenę gudai ir ukrainiečiai, anuomet sudarę "Rusią" — nieko bendra neturėjusią su Maskolija — pradėjo gyvai reikštis valstybiniame Lietuvos gyvenime tik 15-jo amžiaus gale.

Kryžiuočiai grobdavo netik turtą, bet sunaikinę sodybas išsivarydavo gyventojus verguvėn

Kryžiuočiai siautė kardu ir ugnimi Lietuvoj ir Lenkijoj

Dar vienas dalykas: kai kas, pasižiūrėjęs į vytautinės imperijos plotą žemėlapyje, teigia, esą, lietuviai toje imperijoje sudarę nežymią mažumą — gal ketvirtadalį, o gal tik dešimtadalį. Tačiau tenka prisiminti, kad Pripetės raistynas, Baltvyžio giria ir Ukrainos stepės nuo Podolijos į rytus ligi Juodosios jūros buvo beveik negyvenami plotai. Tik Vytautas pradėjo juos kolonizuoti ir įsteigė daugelį miestų su pilimis, apgyvendindamas čerkesus, vokiečius, totorius, valakus ir kitus, ir įsteigdamas kelis uostus su muitinėmis.

Jau lenkas Jan Jakubowski (lietuviškas vertimas: J. Jakubovskis, *Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją*, spausdinta Leipcige, bet pažymėta Kaunas 1921, ypač. pp. 5-11), imdamas 1528 m. Lietuvos kariuomenės rejestrus (Popisy Voiska Litovskoho), ir kiek sumažindamas etnografinius lietuviškus plotus, pav., Želudko, Kriavo, Lydos srityje, atkreipė dėmesį, kad grynai lietuviški pavietai pristatė 5730 raitelius, visos kitos žemės 5372 — įskaitant jotvingių sritis. Jis taipgi nurodo, kad rašant antrąją Lietuvos statuto laidą, buvo skiriama lygiomis lietuvių ir stačiatikių.

Dar kiek anksčiau, Erasmus Vitellius (Ciolek), karaliaus Aleksandro pasiuntinys pas popiežių Aleksandrą VI, šiais žodžiais 1501 m.

XIV a. ir XV a. kardai

kovo 31 d. pasakojo apie Lietuvą: " . . . linguam propriam observant. Verum quia Rutheni medium fere ducatum incolunt, illorum loquella, dum gracilis et facilior sit, utuntur communis" (lietuviai "kalba savo kalba. Tačiau, kadangi rutėnai gyvena veik pusėje kunigaikštystės, jie dažnai naudoja anų kalbą, kuri yra grakšti ir lengvesnė" — Augustinus Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae Gentiumque Finitimarum Historiam Ilustrantia,* t. 2, Romae 1861, Nr. 299, p. 278.)

Vytauto laikais, 1410 m., lietuviai sudarė didžiumą savo valstybėje ir jie vaidino lemiamą vaidmenį, administravo gudų sritis, laikė ten savo įgulas.

Kautynės Eglijos girioje buvo išimtinai lietuvių ir lenkų pergalė prieš Vokiečių Ordiną.

KELIAS Į EGLIJĄ

Gražiuoju susitaręs su lenkais, kurie po to jam padėjo malšinti Smolenską ir apraminti D. Novgorodą, Vytautas pradėjo savo dėmesį telkti į Žemaičių kraštą. Žemaitija ir šiaurinė Sūduva buvo kryžiuočių okupuotos tuoj po Salyno sutarties (1398 m), kai Vytautas ruošė savo pirmąjį — ir paskutinį — kryžiaus karą prieš totorius. Dabar Vytautas atstatė savo tvirtovių tinklą ir globojo žemaičius bėglius. Ordinas reikalavo išduoti bėglius ir per kelis metus malšino nepasiduodančius žemaičius, kuriuos Vytautas dažnai užtardavo, o bent vienu atveju padėjo net malšinti. Kai Ordinas pamėgino prieš Vytautą panaudoti neramųjį Jogailos brolį Švitrigailą, Vytautas su Jogaila nusiskundė popiežiui ir pastarasis 1403 m. uždraudė Ordinui puldinėti krikščioniškąją Lietuvą. 1404 m. Racionže pasirašyta taikos sutartis: žemaičiai turėjo pasilikti Ordino valdžioje, betgi Ordinas įsiparei-

Kryžiuočių pilis Ragainėje. Iš čia jie veržėdavosi į Lietuvą plėšimo žygiams

Kryžiuočių magistras XIV a.

Raitas kryžiuotis sargybos poste ↗

Kryžiuotis pilnoje šarvuotėje su dvirankiu kardu →

gojo neprimesti baudžiavos ir sutiko, kad Vytautas galėsiąs iš to krašto atsikeldinti 250 šeimų.

Dabar Ordinas skubiai statėsi pilis, kurdino vokiečius, grobė žemaičių vaikus įkaitais, siuntė juos į Pavyslį, ir žiauriai spaudė kraštą. Žemaičiai buvo visaip prievartaujami, verčiami dirbti vokiečiams ir mokėti augštus mokesčius. 1407 m. žemaičiai pasiuntė savo garsųjį skundą — atsišaukimą į Europos valdovus. Kitais metais Vytautas irgi nusiskundė Europos sostinėse ir nebekliudė savanoriams dalyvauti žemaičių pasipriešinimo veiksmuose. Tada Ordinas pareikalavo, kad jisai išduotų maištininkus ir atsiimtų savo 250 laisvų žmonių su šeimomis, kaip Racionžo sutartis jam leido. Betgi Vytautas priminė, kad sutartis numatė tik nelaisvų žmonių ekstradiciją, gi laisvi žmonės galį kilnotis kur tik nori ir pas jį viešėti — ir toliau globojo bėglius, neskubėjo atsiimti savo 250 šeimų. Nustatyti kas buvo laisvas Žemaitijoje ir kas ne — dar nebuvo įmanoma. Po to vokiečiai mėgino suimti daugiau įkaitų — ir visas žemaičių kraštas suliepsnojo sukilimu. 1409 metais, pradedant Skirsnemune, visos Ordino pilys Žemaitijoje buvo paveržtos ir okupantai buvo išvaryti. Žemaičiams padėjo Rumbaudo vadovaujami lietuviai savanoriai. Ordinas skundėsi, kad esą Vytautas kurstęs Žemaičius užgrobti Karaliaučių, skandinti riterius, ir gyręsis, kad jisai savo žirgus girdysiąs Reine.

1409 m. derlius Lietuvoje buvo menkas ir Jogaila iš Lenkijos laivais pasiuntė Lietuvon

Lietuvos šaulys-lankininkas XIII-XV a.

Lietuvis karys priekyje su jietimi, kiti — lenkai iš Jogailos kariuomenės.

grūdų. Kai kryžiuočiai ties Ragaine sulaikė tuos laivus, Vytautas atvirai paėmė valdžią Žemaitijoje.

Ore pakibo karo šmėkla. Ordinas, tikėdamasis, kad Lietuva kariausianti pati viena, nepabūgo, bet dėl visa ko stengėsi patirti ką lenkai darys. Jogaila sugebėjo nieko aiškiai nepareikšti D. magistro pasiuntiniams, bet galop pasisakė, kad, karo atveju, jisai palaikysiąs savo "brolį" Vytautą. Ordinas sumanė pabauginti lenkus ir užėmė Drezdenką ir Santoką Dobrino krašte. Bohemijos valdovas, eks-imperatorius — ar vienas iš dviejų konkuruojančių imperatorių — Vaclovas Liuksemburgietis, ėmėsi tarpininkauti ginče, ir 1409 m. spalių 8 d. buvo suderėtos paliaubos ligi kitų metų Šv. Jono. Kitiems ginčo dalykams aptarti, Jogaila pasiuntė Prahon pasiuntinius. Tačiau Vaclovas, Ordino gausiai apdovanotas, padarė šališką sprendimą: Žemaičių ir Sūduvos kraštai, Drezdenka ir Santoka pripažinti Šv. Romos Imperijos nariui Ordinui, o likusi Dobrino dalis būsianti Lenkijai grąžinta, kai Ordinas užims jam priteistas sritis.

Totorių raitelis

Dabar jau ir lenkai įsitikino, kad be karo neapsieis. Gruodžio mėn. Jogaila ir Vytautas susitiko Lietuvos Brastoje "medžioklei", kurioje dalyvavo ir Krymo kunigaikštis Saladinas (Dželal-Eddin, Vytauto bičiulio, Chano Tochtamišo sūnus) bei lenkų pakancleris kunigas Mikalojus Tromba. Toje "medžioklėje" buvo nustatytas karinių ir diplomatinių veiksmų planas. Karo veiksmų teatru pasirinkta Prūsai, operacijoms paruošiamoji bazė Mozūruose, nutarta kariauti ligi bus užimtas Marienburgas, ir nustatytos įvairiems pasiruošimams datos bei vietos. Vytautas sutiko paskolinti Jogailai 20,000 kapų lietuviškų grašių profesiniams kariams samdytis svetur.

Lenkijos kariai XIV - XV a.

Talkininkų bejieškant, Jogaila vedė derybas su Štetino ir Moldavijos valdovais, pasiuntė delegacijas pas Romos imperatorių, prancūzų ir anglų karalius, o Vytautas pasimatė su Vengrijos karalium Zigmantu Liuksemburgiečiu, Bohemijos Vaclovo broliu. Deja, 100-metis karas tarp anglų ir prancūzų tebevyko, o Zigmantas sakėsi karo atveju palaikysiąs Ordiną bei įsiršosi taikinti ginčo puses.

Grįždamas iš pasimatymo su Zigmantu, Vytautas Sonče aplankė ten jo laukusį Jogailą. Grįžęs Krokuvon, Jogaila pašaukė bajorų mobilizaciją, "pospolite ruszenie", susirenkant Wolbože, o Vytautas sukvietė Lietuvos Braston savo žemių valdytojus ir patvarkė, kur kam rinktis žygiui. Buvo suorganizuotos kelios stambios medžioklės, žvėriena sūdoma ir su grūdų pyliavomis gabenama į mobilizacijos punktus, keliai ir tiltai sparčiai taisomi. Kng. Žygimantas Kaributas su tūkstančiu lietuvių raitelių buvo pasiųstas į Lenkiją Jogailos žinion. Už Vytauto paskolintus pinigus, Jogaila svetur suverbavo porą tūkstančių čekų ir kitų samdinių, įskaitant garsųjį husitą Žižką. Pasinaudodamas Ordino livoniškės šakos nesutarimu su Marienburgo vadovybe, Vytautas 1410 m. birželio 2 d.—taigi prieš pat pradėdamas karo žygį—suderėjo su Livonijos Landmeisteriu, kad, prieš pradedant karo veiksmus, reikėsią apie tai įspėti kitą (susitarimo) pusę 3 mėn. iš anksto. Tuo būdu Livonijos daliniai nepadėjo Ordino šakai Prūsuose: Eglijos girioje kovėsi tik vienas 300 - 500 vyrų livoniečių dalinys.

Ordinas, iš savo pusės, plačiai skundėsi svetur, šaukėsi talkos prieš "pagonis", ir energingai verbavo profesinius karius, ypač šaulius ir artileristus, ir mobilizavo miestiečius pilių gynybai.

Lenkų riteris XIV a.

KARINIŲ JĖGŲ VAIZDAS

Niekas negali tiksliai nustatyti kovotojų skaičius vienoje ir kitoje pusėje: vieni skaičiuoja po kelioliką tūkstančių, kiti šimtais tūkstančių. Pav., Kotzebue sąjungininkų pusėje priskaito buvus 163,000, Ordino 83,000; Szajnocha — sąjung. 80 - 90,000, Ordino 80,000; Gorski — sąjung. 23,600, Ordino 16,000; Prochaska — sąjungininkų 23,900, Ordino 16,320. Lenkų generolas Marjan Kukiel, pasiremdamas to meto strategija ir organizacija, numato, kad Ordino pusėje buvo apie 20,000 rikiuotės karių, didesnė pusė raitelių; lietuvių ir lenkų apie 40,000 rikiuotės vyrų; prie to dar tektų pridėti po 15-20,000 nerikiuotės vyrų (tarnų, kalvių, gurguolės, tiekimo, ir kt. žmonių) vienoje ir kitoje pusėje. Žinoma, greta žygio dalyvių, abiejose pusėse pasiliko vietinių įgulų kariai, ir judrūs daliniai — žemaičių partizanai ir kitos kovos rinktinės diversiniams veiksmams, taipgi lenkų daliniai Vyslos žemupy, ir 3,000 Ordino vyrų rezervo rinktinė krašto viduryje bei smogiamieji daliniai žemaičių pasienyje.

Plk. S. Zaskevičius pažymi, kad Ordino pusėje "Be sustiprintų rytų įgulų, atsirado dar apie 50 pulkų arba vėliavų Jungingeno kariuomenėje. Savotišką Mistro gvardiją sudarė du paties mistro pulkai, 1 maršalo Friedricho Wallenrodo pulkas, 1 vyr. komtūro Konrado Lichtenšteino pulkas, ir 1 iždininko Thomo de Morheim vėliava. Vyriausios jėgos turėjo 35 pulkus, priklausančius komtūrams, vyskupams ir miestams (5 Pamario kunigaikščių, 17 komtūrų, 4 vyskupų ir 9 miestų). Pagaliau, 10 pulkų atsiuntė Europa ...Ko ten nebuvo? Ir iš Šveicarijos, ir iš Frankonijos, ir iš Silezijos, Moravijos, pagaliau net iš Vengrijos vyrų". (*Eglėkalnis ar Žalgiris?*, Trimitas, Nr. 16, 1930.IV.17, p. 314.)

Dlugošas sumini, kad Ordino pusėje buvo 52 vėliavos, Vytauto kariuomenėje buvo 40 vėliavų ir totoriai, o Jogaila turėjo 51 vėliavą, įskaitant ir Žygimanto Kaributo pulką, kurį Vytautas dar 1409 m. pavedė Jogailos žinion ir kuris sudarė karaliaus "asmens apsaugą", arba gvardiją.

Ginklavimo klausimu — tyrinėtojų nuomonės griežtai išsiskiria. Iš to, kad Dlugošas parašė, jog lietuviai buvo menkiau ginkluoti, kai kurie rašytojai daro dideles išvadas. Vieniems tai reiškia šaunią lenkų šarvuotę ir ginklų pranašumą. Kiti dėl to karščiuojasi ir įrodinėja atbulai — esą sąjungininkų kariams, kad savuosius atskirtų, buvo įsakyta prie rankų prisirišti šiaudų grįžtes, o kautynių galop, kai patsai Didysis Magistras su sunkiai šarvuotais riteriais skriejo į mūšį, lenkai neatpažino priešo ir džiaugėsi, kad tai lietuviai ateiną jiems pagalbon. Taigi, lietuvių apginklavimas turėjęs būti toks pats kaip lenkų, arba dar geresnis, jei lenkai tuos kryžiuočių riterius palaikė esant lietuvius. Galop, daug išvadų daroma iš to, kad karalius Jogaila delsė, reiškė didelį pamaldumą ir turėjo arklius paruoštus ligi pat Krokuvos.

Tačiau visi tie ura-patriotiški šūkavimai, priekaištai ir pravardžiavimai neturi reikšmės. Pakanka įsigilinti į anų laikų karinių paskirų kraštų jėgų struktūrą, organizaciją ir taktiką, kad suprastum ginklavimosi nevienodumą.

Lenkų pusėje kaip ir nebuvo reguliarios arba savos samdytinės kariuomenės, bet šiam žygiui lenkai turėjo pora tūkstančių samdytinių užsieniečių pėstininkų, daugumoje čekų ir slovakų. Nuo Kazimiero Didžiojo laikų Lenkijoje veikė bajorų prievolė, karaliui pašaukus, kiekvienam stoti karan su savo palyda, kurios skaičius priklausė nuo bajoro valdomos žemės ploto. Bažnytiniai dvarai irgi turėdavo parūpinti karių. Miestų vaitai turėjo stoti tarnybon sunkiai ginkluoti ir su trim lengvai ginkluotais bernais; kaimų šaltyšiai irgi turėdavo eiti karan, kai kuriais atvejais sunkiai ginkluoti ir su pora palydovų. Miestiečiai turėjo prievolę rūpintis savo miesto gynyba.

Jogailos laikais, Lenkijoje svarbiausią ir pagrindinę kariuomenę sudarė sunkioji šarvuota kavalerija. Pagrindinis vienetas — giminių arba vietovės "vėliava" (*chorągiew.*) kurios padaliniais buvo "kopijos", tai yra, riteris su savo "paštu", nuo 2 ligi 5 kovotojų. "Kopijų" skaičius vėliavoje nebuvo vienodas — tarp 50 ir 120, taigi vėliava turėjo tarp 200 ligi 600 kovotojų. Buvo dedamos pastangos maždaug suvienodinti vėliavų dydį ir smogiamąjį pajėgumą, smulkesnes vėliavas apjungiant arba papildant karaliaus kaštu. Vėliavos jau rikiuodavosi kautynėms "kyliu" (*cuneus — w klin*): geriausiai šarvuoti ir ginkluoti riteriai priekyje ir iš šonų, gi plieno šarvų "rėmų" viduje telkėsi menkiau ginkluotieji, kurie, vėliavos vadui davus ženklą, puldavo pirmyn ir sudarydavo eilę arba gretas. Šaunamiems ginklams atsiradus, šarvai ir jietys pasunkėjo, bet greta riterių atsirado ir lengvai ginkluoti "raitieji šauliai", kurie pradėta naudoti ir atskirai, ir kombinacijoj su šarvuotais riteriais. Kryžiuočiai jau kiekvienoj vėliavoj turėjo raitų šaulių ir lengvos raities dalinius totorių pavyzdžiu (*Turkopolen*), miestiečių pėstininkų dalinius, ir samdinius svetimšalius lankininkus, kurių bene geriausi buvo anglai.

Kaip minėjau, Jogailos laikais lenkai beveik neturėjo pėstininkų ir tie patys, anot gen.

Kukielio, "buvo prastai organizuoti", betgi 1410 metais karui prieš Ordiną buvo pasisamdę svetimšalių pėstininkų. Tačiau, "susijungimas su Lietuva užtikrino lenkams gausingos lengvos kavalerijos bendradarbiavimą". Sunkiosios kavalerijos priekinės gretos buvo naudojamos pradiniam puolimui; vėliau susikaudavo judri lengvoji kavalerija, kuri buvo naudojama ir apėjimams. Lietuvių raiteliai "atstojo šaulių ginklo rūšį ir kautynėse naudodavo mongolų metodus (įtaka kovų su totoriais; totorių dalyvavimas lietuvių kariuomenėje)." Artilerija lauko kautynėse dar neturėjo daug reikšmės, bet buvo veiksminga apgulimuose.

Gurguolės vežimai stovyklose buvo sustatomi keturkampiais (*Wagenburg*) ir pasitarnaudavo nugalėtiesiems priglausti arba kaip atramos punktas vienam ar kitam sparnui. Lenkų atveju, mobilizuotų bajorų kariuomenė turėjo pati misti ir apsirūpindavo iš namų "šešioms savaitėms". Kiekvienas bajoras turėjo maitinti save ir savo "kopiją". Taigi, kiekvieną "kopiją" lydėdavo mažiausiai vienas vežimas. Anot Kukielio, "milžiniška gurguolė be abejo apsunkindavo kiekvieną stambesnę kariuomenę."

VYTAUTO KARIUOMENĖ

Daug sunkiau yra nustatyti Vytauto kariuomenės organizaciją, rinktinių ginklo rūšis, vadovybės grandinę, taktiką ir tiekimą. Tėra paskirų kautynių metmenys ir bendras sutikimas, kad lietuviai buvo lengviau ginkluoti, turėdavo mažesnę gurguolę, ir sugebėdavo greitai manevruoti, pulti ir trauktis. Yra žinoma, kad visada būdavo raitų ir pėsčių dalinių —pradžioje vyraudavo pėstininkai, vėlesniais laikais raitis. Yra žinoma, kad kai tiktai kryžiuočiai 1338 m. pirmą kartą panaudojo šaunamuosius ginklus (*telo ignec—Scriptores Rerum Prussicarum,* II, 493), netrukus jų turėjo ir lietuviai. Jau nuo Mindaugo laikų lietuviai pilims imti naudodavo svaidomasias mašinas ir mechaniškus sienagriovius, nors pradžioje nepajėgdavo mūrinių pilių įveikti. Jau Kęstutis (1382 m. prie Jurbarko) naudojo laivais atgabentas "bombardas", o Vytauto laikais Vilniuje buvo patrankų liejykla. Kryžiuočiams nelabai sekdavosi įveikti lietuvių pilis, o stipresniųjų (Vilniaus ir Trakų) jie niekad neįveikė. Mokėdavo lietuviai ir jūros uostus blokuoti. Iš viso, geriausioji Europoje profesinė Ordino kariuomenė per porą šimtmečių nepaklupdė Lietuvos ir nepajudino pilių sienos, nesukūrė "žemės tilto" tarp Prūsų ir Livonijos.

Prisimenant Dlugošo ir bendrai lenkų plačiai skleidžiamą teigimą apie menką lietuvių ginklavimąsi, pravartu įsidėmėti dabartinio tarybinio "popiežiaus" Lietuvos praeities aiškinimams, V.T. Pašutos, dokumentuotas išvadas. Pašuto nebijo cituoti nei "bajoriškai-buržuazinių" istorikų, nei "istorikų emigrantų" (jis mini Ivinskį Vokietijoj, Jurgėlą Amerikoj, Neveravičių Anglijoj, "ir kt."), nei istorinių šaltinių originalios kalbos su karališkais Lietuvos valdovų titulais, įskaitant "Ruthenorumque", kurių taip vengia naujieji istorikai Vilniuje. Taigi Pašuto sako:

"Mes jau sakėme, kad lietuvių ginklai nuo pat XIII amžiaus pradžios buvo ir rusų ir vokiečių vertinami kaip brangus lobis" (*Obrazovanije Litovskogo Gosudarstva,* Moskva 1959, p. 355.).

Tąjį Pašutos "jau sakėme" randame psl. 255: "Lietuvių amatininkystės lygmuo išryški ginklavimosi technikoje. Lietuviško ginklo įvertinime ir vokiškieji ir rusiškieji metraštininkai vienbalsiai sutaria. Jau pačioje XIII a. pradžioje lietuvių ginklas reiškė brangenybę ir vokeičių riterių buvo laikomas geru grobiu; kiek vėliau ir rusų kniazius Vasilko Romanovič rado reikalingu savo broliui pasiųsti 'saigatą' iš žygio į Lietuvą — arklius su balnais, skydus, pintinius šarvus, šalmus." Savo šaltiniais Pašuto nurodo Henriko Latvio kroniką (IX, 4), Reimchronik S. 60, v. 2624 seq., Polnoje Sobranije Russkich Lietopisiej, II, 840 ir 857. Pašuto prideda: "Amatininkų darbas įgalino lietuvius kunigaikščius aprengti ir apginkluoti kariuomenę, kuri užtikrino jiems taip plačiai šakotus puolamuosius ir ginamuosius veiksmus" (p. 256).

Anot jo, lietuviai pradžioje nenaudodavo kilpinių (lankų, saidokų). Esą, bajorai (družina) būdavo ginkluoti kardais, šalmais, šarvais, o "prastieji kariai" — jietimis, kautynių kirviais, skydais, buožėmis. Pėstininkai ir raiteliai darniai bendradarbiaudavo kautynėse. Buvę ir partizanų daliniai — kuriais Ryga jau Gedimino laikais nusiskųsdavo, o 1367 ir 1390 sutartys su Ordinu įsakmiai kalbėjo apie *"pax latrunculorum"*. "Ir lietuviai, ir jotvingiai mokėdavo priešą įvilioti į siaurumas ir po to besitraukiančius sumušti: taip buvo sumušta rusų kariuomenė 1132 m. Kniazius Danielius Romanovičius, didis karo meno žinovas, mokė savo karius: '... kaip krikščionims erdvė yra tvirtovė, taip pagonims ankštuma'. Lauko kautynėse lietuviai turėdavo savąją rikiuotę trimis eilėmis . . ., jų greitoji kavalerija sukeldavo siaubą vokiečių kariams. Lietuviška rikiuotė sutinkama ir vėliau: 1436 m. atvyko rusų valdžiai tarnauti vienas iš Drucko kunigaikščių, Ivan Baba, 'i toj izriadi svoj polk s kopji po litovsky.'

Kariuomenė turėjo ir tokius atributus kaip vėliavas: Chronicon Dubicense 1351 m. mini *insignia Lithwanorum.*" (Pašuto 360-1).

Tarybinis autorius dar primena, kad lietuviai skaudžiai supliekdavo Ordiną visoje eilėje stambių kautynių, galop — kad ir prūsų, ir Livonijos, ir rusų kronikininkai, netgi bylinos, *visi* pripažino lietuvių karinį įgudimą, narsą, žodžiu — gerbė priešo rimtumą. Pašuto baigia marksistine išvada: "Kariuomenė — rimtesnis politinės santvarkos, valstybinio aparato veiksnys. Ji būdavo didžiojo kunigaikščio valdžioje, ją tvarkydavo nobiliteto atstovai, ji tarnaudavo feodalinio sluogsnio politiniams tikslams." Taigi... taip kaip Raudonoji Armija 1940 m. ir vėliau.

Deja, tie bendrieji metmenys dar neleidžia nustatyti vytautinės kariuomenės organizacijos. Jau Dusburgas rašė apie lietuvių paprotį, kad "jų karalius pasienio įtvirtinimų gynybos tarnybai paskirdavo nustatytą skaičių karių, kurie, pilių sargyboje (*custodia castrum*) išbuvę vieną mėnesį arba ilgiau, pakeičiami kitų". Kryžiuočiai stengdavosi pulti, kai lietuvių įgulos pasikeisdavo, užklupti namo grįžtančiuosius. Žinome, kad XVI amžiuje bajorų karinė prievolė buvo normuota, buvo ir nuolatinė samdytinė kariuomenė, įvairių ginklų tarnybos, karininkų laipsniai, žinomi netgi rašytiniai kariuomenės (paskirų etmonų paskelbti) statutai. Betgi neturime tų dokumentuotų duomenų iš Vytauto laikų. Aišku, jei taikos metais kng. Žygimantas Kaributas su tūkstantine vyrų buvo siunčiamas Lenkijos karaliaus Jogailos žinion — tai Vytautas turėjo nuolatinę karinę pajėgą skubiems žygiams, na ir pilių įguloms. Bet kaip ta pajėga buvo sudaroma?

Pati pirmoji rašytinė "privilegija" (*privillegium terrestre*) bajorams — Jogailos 1387 m. vasario 20 d. raštas "*Universis singulis Lithuanis armigeris sive boyaris*" — tarp kitko štai ką sako (nevykusiam istorikų vertime iš lotynų kalbos):

"Sutinkame taip pat, kad minėtieji kariai (suprask: bajorai. KRJ) nebūtų įpareigoti atlikti kurių nors mūsų darbų..., išskyrus naujos pilies statybą, kai šaukiama į darbą visa Lietuvos šalis ir taip pat visi gyventojai senos pilies statybos arba remonto darbams vykdyti.

"Pagal senąjį paprotį karo žygis pasilieka kiekvieno pareiga, kuri vykdoma savo nuostoliais ir išlaidomis. Tais atvejais, kada reikėtų persekioti priešus ir mūsų priešininkus, bėgančius iš mūsų Lietuvos šalies, tai į tokios rūšies persekiojimą, kuris liaudies kalba vadinamas vyčiu (pogonia), yra įpareigojami vykti ne tik kariai, bet ir kiekvienas, bet kokios padėties ir bet kurio luomo vyras, galįs nešioti karo ginklą." (Toksai sutarybintas vertimas cituojamas iš *Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai*, I, Vilnius 1955, p. 57).

Iš citatos yra aišku, kad bajorai (kituose raštuose vadinami bajoren, baiori, baiores) buvo "pagal senąjį paprotį" įpareigoti eiti karinę prievolę ir apsiginkluoti savo lėšomis, ir kad jie turėjo prievolių, susietų su naujų pilių statyba bei senųjų taisymu. Kita vertus, "visa Lietuvos šalis" ir "visi gyventojai" buvo šaukiami dirbti prie pilių, ir "kiekvienas" pajėgiąs ginklą naudoti buvo įpareigotas vytis priešą. Reikia manyti, kad tokios prievolės buvo pareikalauta ir tokiam stambiam žygiui, kaip kad 1410 m.

Žalgirio mūšio laukas ir apylinkės 1:25 000 žemėlapyje →

Tannenberg
Grünfelde
Ludwigsdorf
Weißberg
Logdau
Schönwäldchen
zu Tannenberg
zu Ludwigsdorf
zu Grünfelde
zu Ludwigsdorf
zu Rauden
zu Dürrenmoist
Gut
Dom.
Denkm.
A 15. 7. 1840
29
28
27
26
25

LAUKO REGINYS IŠ LIETUVIŲ - LENKŲ KARIUOMENĖS STOVYKLOS

Pirmame vaizdo plane antkalnis, ant kurio stovėjo lenkų - lietuvių kariuomenės vidurys prieš kovos pradžią. Pirmas susidūrimas įvyko žemumoje perkirstoje kelio, apsodinto medžiais. Antras sprendžiamasis susirėmimas įvyko augštumose, matomose horizonte kairėje paveikslo pusėje. Kairiame krašte, horizonte, matomas miškelis, arti kurio žuvo didysis magistras; toliau dešinėje matome medžių apsuptą Tannenbergą.

karas su Ordinu, — betgi įrodymų tam neturime. Tiesa, 1409 m. gale Vytautas patvarkė, kad kiekvienas raitelis ir pėstininkas turėtų savo maistą, o 1410 m. gegužės 15 d. Vytautas šaukė ginkluotus vyrus iš Žemaitijos 5 savaičių žygiui, patiems apsirūpinant maistu (*Codex Epistolaris Vitoldi*, Nr. 434 ir 444, pp. 204 ir 209). Žinome dargi, kad Vytautas ir jo brolis Žygimantas masiniai teikdavo bajorystę minioms lietuvių ir apgyvendintiems totoriams, bet visvien nežinome nei apie pašauktų vyrų organizaciją, nei apie prievolės laiką ir sąlygas.

REGINYS Į PIRMUTINĘ LIETUVIŲ KARIUOMENĖS STOVĖJIMO VIETĄ

Antkalnyje tarp atžalų stovėjo dešinysis lietuvių - lenkų kariuomenės sparnas frontu pasuktas į žiūrovą. Kryžiuočių kairysis sparnas priešais stovįs, užėmė augštumas, esančias į pietus nuo Tannenbergo (Sztymarko).

REGINYS Į SVARBIAUSIOJO SUSIDŪRIMO VIETĄ IŠ KRYŽIUOČIŲ PUSĖS

Kovos lauko dalis, esanti prie kelio, einančio iš Grunwaldo į Tannenbergą. Dešinėje tarp dviejų medžių matyti paminklas magistro, kuris ten žuvo. Antkalnyje paminklo apylinkėje stovėjo rezerve 16 kryžiuočių vėliavų, kurios nusileisdamos pakalnėn į kairę pusę, pasuko paskui staiga į dešinę ir smogė į puolančius lenkus.

Bajorystės karinė prievolė — buvusi "senu papročiu" 1387 metais — išsilaikė ir per kelis šimtmečius vėliau. Galbūt jau Vytauto laikais karinė prievolė būdavo normuojama, kaip vėliau toji "šalies" arba "žemės tarnyba", kuri atitiko lenkų "pospolite ruszenie". Lenkijos pavyzdžiu, 16-me amžiuje kunigaikščiai ir didikai buvo įpareigoti stoti karo žygin su savo "paštais", kurių skaičius priklausė nuo valdomos žemės kiekio, ir su savo maistu. Anot gen. Kukielio, "didieji kunigaikščiai, naudodamies nesuveržyta monarcho valdžia, savo įsakymais normavo pajėgumą kontingento, kurį numatytam žygiui turėjo pristatyti kiekviena žemė. Tos ginkluotosios pajėgos struktūra panėšėjo Vakarų feodalinėm kariuomenėms, betgi vyresnybės autoriteto stiprumas ir tautos charakteris užtikrino didesnį drausmingumą, palyginant su Vakarų riterija. Tačiau ginklavimas, bendrai imant, buvo lengvesnis ir dažnai menkas. Visuomeninių santykių vystymasis Lietuvoje krypo į žeminės karinės tarnybos ir jos laiko nustatymą raštu, ir nusistovėjo dėsnis — parūpinti po vieną raitelį nuo kas 8 ar 10 'tarnybų'. Išimties atvejais prievolė būdavo padvigubinama, 'z diesiati služob dva molodcy konno, zbroino'. Lietuvoje įkurdinti totoriai turėjo prievolę asmeniškai atlikti tarnybą su žirgu." Be to, pilių įgulos tarnybai buvo įpareigoti "gausingi tarnybinių žmonių sluogsniai, apdovanojant juos žemėmis: bajorai ir kazokai. Panašiomis teisėmis pasienio srityse buvo apgyvendinami valakai, petihorcai (čerkesai), čeremisai. Fortifikavimo ir pilių išlaikymo našta buvo paskirstoma tarp vietinio valdytojo, ponų ir miestiečių.. Tačiau tų institucijų nepakako... sėkmingai didelių plotų apsaugai ... Pasirodė esanti reikalinga lenkų talka, o drauge ir Lietuvoje nuolat augo samdomojo kario vaidmuo. Mykolo Hlynskio pergalė prieš totorius 1506 m. ties Klecku yra šaunus pavyzdys bendradarbiavimo tarp lietuvių sritinių (žeminių) vėliavų, lietuvių samdomųjų rotų (lengvai ginkluoti serbai raiteliai, vadinamieji racai) ir karališkųjų rūmų samdomosios kariuomenės." (Marjan Kukiel, *Zarys Historii Wojskowosci w Polsce*, 5-ji laida, Londyn 1949, pp. 24-25).

Sprendžiant iš vėlyvesniųjų prievolių raidos ir atsimenant lietuvių konservatiškumą, prisirišimą prie tradicijų, galima spėlioti, kad tų prievolių šaknys siekė dar Vytauto laikų. Deja, negalime tiksliai nustatyti reikalų būklės mums rūpimuoju laikotarpiu — 1410 m.

Taip atrodė žalgirio mūšio laukas 1909 m. liepos mėn.: kairėj prie horizonto — Tannenbergas, žemiau — paminklas magistrui jo žuvimo vietoje, deš. tolumoje žuvusių mūšyje didysis kapas, deš. horizonte Lauben ežeras.

KARO PRADŽIA

1410 m. birželio mėnesį, ragams, trimitams ir būgnams gaudžiant, pas Vytautą į Trakus ir Gardiną — kur maisto atsargas jau nuo seniau telkė Manivydas su Rumbaudu — rinkosi Vytauto kariai. Ordino šnipas pranešė iš Vilniaus, kad patsai Vytautas birželio 3 d. kažkur išjojo. Susirinko — Zaskevičiaus teigimu—"apie 40 vėliavų", nors Dlugošas kalba apie paskirstymą vėliavomis jau Prūsų pasienyje, taigi prieš tai arba nebūta tokio paskirstymo, arba buvo suvienodinamas vėliavų pajėgumas. Skaičiuojant vėliavomis — Vilniaus srities buvo 6 vėliavos, Trakų 5, Žemaičių 10, Sūduvos 3, Gudijos ir Ukrainos 12 — čia, žinoma, įskaitant ten įgulų tarnybą ėjusius lietuvius,—ir Saladino totorių kavalerijos 4 daliniai. Netrukus ta — plk. lt. S. Zaskevičiaus žodžiais — "daugtūkstantinė marga kariuomenė, su Saladinu avangarde, Rumbaudu, Žodžiavyčiu, Goštautu ir Jurgiu Lengveniu — vyriausiose pajėgose, žymesniais tūkstantininkais — rinktinių vadais — Varbutu ir Kęsgaila iš Raseinių, Getautu iš Birštono, Galeminu iš Ariogalos, pagaliau Manivydu užpakalyje" pro Gardiną patraukė pietų-vakarų kryptimi. (TRIMITAS, Nr. 19, 1930.V.8. p. 376).

Vytautas stabtelėjo Būgo-Narevo santakoje pasižvalgyti ar lenkai laiku vykdo numatytą planą ir ką daro priešas. Ordinui suklaidinti, Plocke akivaizdžiai buvo vykdomi bazės paruošimai, kraunamos maisto atsargos, ir keli lietuvių daliniai iš Žemaitijos buvo įpuolę į Prūsus, kai tuo tarpu ties Kozienicais buvo statomas pontoninis tiltas. Taigi, Ordinas galėjo laukti puolimo iš Plocko ir Žemaitijos pusės. Tačiau birželio 30 d. lenkų kariuomenės vyriausios jėgos su gurguole persikėlė per Vyslą ir ties Červinsku susijungė su Lietuvos kariuomene. Pažymėtina, kad lietuviai žygiavo Narevo upės priedangoje ir, kai buvo keliamasi per upę ties Serocku, lenkų kavalerija iš Červinsko pusės atskubėjo persikėlimui pridengti.

Gerai suderintos pastangos priešui suklaidinti tebevyko toliau: lenkų daliniai iš Plocko puldinėjo paupiu ties Niešava, Bydgoščės seniūnas Janusz Brzozoglowy išviliojo Sviečės įgulos dalį ir sumušė vokiečius, o lietuviai pasirodė ties Tilže ir Klaipėda. Didysis magistras Ullrich von Jungingen įtarė, kad sąjungininkai galį pulti Vyslos žemupiu į Pamarį, arba pasukti į Marienburgą. Todėl jisai savo vyriausias jėgas sutelkė ties Svieče, kad pastotų kelią į Dancigą arba kad lengvai užkluptų ties Dreventies upe, jei priešai žygiuotų Marienburgo kryptim. Staiga jis sužinojo, kad jungtinė lietuvių ir lenkų kariuomenė liepos 3 pajudėjo nuo Červinsko ir pasuko į šiaurę ir kad lietuvių raiteliai jau įsiveržė į Ordino valdas. Teko skubiai išdėstyti pajėgas Dreventies paupiu, smaigaliais užblokuoti brastas ir pastoti

Žalgirio mūšio schema: 1 — lietuviai, 2 — lenkai, 3 — kryžiuočiai.

priešui kelią. Ordino vyriausios pajėgos susitelkė ir skubiai įsitvirtino prie Kauerniko (Kurzętnik).

Vengrų Zigmanto pasiuntiniai vis dar piršo taikos derybas. Sekmadienį, liepos 6 d., Lietuvos kariuomenė pražygiavo pro Vytautą ir Jogailą. Lietuvių paradą stebėjo ir Zigmanto pasiuntiniai Gera, Scibor, ir von Gersdorff (Kristupas). Sąjungininkai reikalavo grąžinti Dobriną ir Žemaičius, ir žygiavo pirmyn. Pasienyje kariuomenė stabtelėjo ir čia Vytautas pertvarkė savo kariuomenę — padalino ją "vėliavomis", geriau ginkluotus bajorus pastatė iš kraštų, tuo tarpu kai raitieji žvalgai puldinėjo priešą net už 50 km.

Anot gen. Marijono Kukielio, "Iš dviejų sujungtų armijų, lietuvių-gudų-totorių (kariuomenė) Vytauto asmenyje turėjo geležinės rankos ir valios vadą, karį iš kraujo ir kaulų. Lenkų armija (su Mozūrų vėliavomis imtinai) pradžioje neturėjo atskiro vado. Paskiroms vėliavoms vadovavo *ductores* arba *capitanei*, menamai iš čekų kalbos vadinami hetmonais (iš Vokiečių *Hauptmann*). Karalius ieškojo vado svetimšalių karių tarpe, tarp čekų arba moraviečių, bet niekas nedrįso vadovauti tokiai stambiai kariuomenei. Galop, liepos 9 d. karalius pasirinko kuklų Krokuvos kardininką, Zyndramą iš Maškovicų, kuris buvo paskirtas *Princeps militae ir capitaneus exercituum*, atsieit riterių (bajorijos) vadu ir kariuomenės etmonu, pavedant jam 'judėjimų numatymą ir vadovavimą' ir 'kariuomenės mitybą bei tiekimą.' (*Zarys*, op. cit., pp. 15-16.)

Liepos 9 d. sąjunginkai peržengė Ordino sieną — lietuviai avangarde, lenkai voros centre, samdiniai voros gale. Ties Lidzbarku teko kiek sugaišti, kadangi dalis lenkų jau jautėsi pavargę po spartaus 100 km. žygio (lietuviai jau buvo iš Trakų nužygiavę apie 500 km.), ir pasigirdo šauksmai apie šlėktos teises, prasidėjo dezertavimai. Anot Dlugošo, sutrukdymo suerzintas, Vytautas "didis kunigaikštis tiek įvarė baimės visiems riteriams, kad jie prieš jį drebėjo kaip epušies lapai" — ir kariuomenė vėl pajudėjo pirmyn, keliu į Kauerniką—Kurzętniką. Nustačius, kad priešas ten buvo gerai įsitvirtinęs paupiais ir ties brastavietėmis buvo tirštai suvaręs smailių baslių, buvo aišku, kad puolimas didžiojo magistro pasirinktoje įtvirtintoje vietoje perbrangiai kainotų. Todėl sąjungininkų jėgos pasitraukė atgal prie Lidzbarko ir liepos 10 d. buvo sukviesta karo taryba, kuri turėjo vadovauti abiejoms sąjunginėms kariuomenėms. Tarybai susirinkus, jos pirmininku buvo pakviestas Vytautas. Augščiausioji vadovybė buvo pavesta seno krikščioniško krašto karaliui Vladislovui Jogailai, bet lauko arba operacijų vadovybė — sprendžiant iš visų duomenų — priklausė Aleksandrui Vytautui. Pagal Dlugošą, "Apsuptas septynių tarybos, išklausinėjęs vadovus, veiklusis Vytautas davė parėdymus kur eiti, kur sustoti."

Dlugošas rašo, kad vengrų karaliaus Zigmanto pasiuntiniai dar porą kartų mėgino tarpininkauti, — paskutinį kartą bene liepos 12 d., kai Jogaila su Vytautu prie Soldau Hohendorfo ruošėsi iššygiuoti Gilgenburgo (Dombrovnos) keliu. Vengrų pasiuntinys netgi įteikė Jogailai karo paskelbimo raštą — drauge pakuždėdamas to paskelbimo nepaisyti.

Kai Vytauto vadovaujami sąjungininkai vėl pajudėjo, kryžiuočiai susyk nesusigaudė, bet žvalgų būriai savo puolimais nuolat vargino ży-

Kryžiuočių pasiųsti Vytautui ir Jogailai kardai prieš mūšį

giuojančią vorą. Nustačius lietuvių ir lenkų žygiuotės kryptį, Ordino jėgos anapus Dreventies liepos 12 d. irgi pajudėjo keliu į Tannenbergo kryžkelę, kad pastojus kelią į Marienburgą. Liepos 13 d. lietuviai puolimu užėmė Gilgenburgą (Dombrovną), ir abu priešu skyrė tiktai Gilgenburgo ežeras. Liepos 14 d. abiejų priešų pajėgos tebeartėjo, žygiuodamos lygiagrečiais keliais. Sąjungininkai sustojo ir nakvojo palapinėse prie Lauben (Lubien) ežero ir Ludwigsdorfo kaimo, kai tuo tarpu kryžiuočiai naktį per audrą pro Loebau-Liubavą skubėjo prie Tannenbergo kryžkelės, nukeliaudami 25 km. Kita vertus, "liaudies Lenkijos" istorikas S. Kuczynski teigia, kad Ordinas, iš anksto atskubėjęs, laukė priešo savo pasirinktoje vietoje (S. Kuchynski, Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim, Warszawa 1955, p. 274).

MŪŠIS EGLIJOS GIRIOJE

1410 m. liepos 15 diena nušvito giedri ir jau rytą lietuvių daliniai pradėjo tvarkytis ir rikiuotis, lietuvių žvalgams iš augštumos prie Tannenbergo (Sztymbarko) stebint pirmųjų priešo dalinių pasirodymą. Lenkai buvo nerangūs ir tebetvarkė gurguolę. Sąjungininkai rikiavosi arciau Lauben ežero, kalnuotesnėse vietose į vakarus nuo ežero. Kalvos buvo krūmokšliais ir medžiais apaugusios. Iš kairės ir dešinės buvo ežerai, priekyje — nelygi balno formos žemuma. Toliau į šiaurę, Tannenbergo pusėn, ir į vakarus, Grunwaldo link, vėl buvo pakilesnės ir medžiais apaugusios vietos, kur telkėsi Ordino kariuomenė. Priešus skyrė slėnis, ir jame — nepilno kilometro atstume — rikiavosi dvi priešiškos jėgos. Lietuviai sudarė dešinįjį sparną ir dalį centro. Lenkai vėlavo, bet galop pradėjo miške ir slėnyje formuoti kairįjį sparną ir dalį centro.

Jogaila liepė pastatyti didelę palapinę ir išklausė kelias mišias, kai Ordino kavalerija rikiavosi kairiajame savo sparne į rytus nuo kelio iš Ludwigsdorfo į Tannenbergą. Ordino pėstininkai dar buvo uodegoje, todėl priešakyje buvo išrikiuotos patrankos ir nupėstinti raitieji šauliai. Kiti raiteliai voros priešakyje jodinėjo ir paskirai arba būreliais susikaudavo su lietuviais. Galop Ordinas baigė rikiuotis dviem giliom linijom prieš lietuvius ir lenkus, susirikiavusius ar besirikiuojančius trim linijomis. Ordino trečioji linija—rezervas susitelkė užnugary prie Grunwaldo, kur keturkampiu susitvarkė ir gurguolė. Kryžiuočiai nerimo bestovėdami prieš saulę, tačiau Didysis magistras regimai ketino vest ginamąsias - puolamąsias kautynes — leisti priešui eikvoti jėgas puolimui prieš kavalerijos dengiamas patrankas ir pėstininkus, po to — patsai smogti su rinktine sunkiąja kavalerija. Pastebėjęs, kad Ordino pirmoji gili linija buvusi per trumpa, Jungingenas ją prailgino antrosios linijos riteriais. Vėliau antroji praretinta linija savo kairiajame sparne

Lietuvių - lenkų ritieriai kautynių linijoje

"Susimaišė vyrai, arkliai, jietys, kardai..." Žalgirio mūšio bendras vaizdas.

susiliejo su pirma. Taigi prieš lietuvius stovėjo pačios stambiausios jėgos.

Didžiojo magistro štabas ragino pradėti puolimą, kol lenkai dar nebaigė rikiuotis, o ir kitoje pusėje Vytautas patsai ir per žygūnus ragino Jogailą greičiau duoti ženklą veiksmams pradėti. Tačiau nei magistras, nei karalius neskubėjo. Po ilgų maldų, Jogaila užsidėjo šarvus, užjojo ant kalnelio, ilgai stebėjo išrikiuotas ir tebesirikiuojančias abiejų pusių armijas, nujojo į slėnį ir ilgomis apeigomis įriterino apie 1000 jaunuolių. Pasakęs trumpą kalbą ir pravirkęs — bei pravirkdęs arčiau stovėjusius karius — karalius balne sėdėdamas priėjo išpažinties ir liepė visiems nekovotojams vykti stovyklon. Karo tarybos patartas pasirūpinti ir savo saugumu, Jogaila davė slaptažodį "Vilnius-Krokuva" ir nujojo prie stovyklos. Čia dar kartą pas jį atvyko Ordino pasiuntiniai — Vengrijos ir Štetino herbais pažymėti riteriai — atsinešę po pliką kardą "vieną kruviną, antrą čystą" Jogailai ir Vytautui. Daukanto vaizdingais žodžiais, pasiuntiniai sakę: "skirk, karaliau, katrą noris, o su juomi karę ar pakajų, tai mes juodvi tav atsiunčiame, rasi stokuoja tav su Vytautu ginklo? rasi dar norėtum rumės grum-

Įnirtusi kova vyko prie didžiosios vėliavos

tiesi, mes praplatinsime kaip judum tinkant." Pasiuntiniams bekalbant, kryžiuočiai tikrai vykdė pergrupavimus ir pasitraukė kiek atgal, kad lenkai eitų iš miško kautis. Leiskime Daukantui toliau pasakoti: "Karalius, norįs neguvus užgaulėse, čionai atsakė jiems: 'Abi imsiu kaipo vadu ateinančios pergalės, mindamas senų dienu dabą, jog padobtas aduot kalavijį savo pergalėtojui, o kovoje Augščiausias rėdys'. Kiti rašo, buk sakęs: 'Labai gerai, neprietelius duoda mums peilį, kuriuomi mes jį paskerstume'. Paėjus kryžeivių siuntiniams, karalius rupestingas ėmė, klaupęs ties altorium, šietme širdingai melstis, tuom tarpu drąsus ir stropus Vytautas eina pas jį ir sako: 'Brolau! diena yra karės, ne maldos', kad Jaugalius nieko jam neatsakė, Vytautas skuba į pryšakį savo dešiniojo sparno" — kur tuščiame tarpe vis susikaudavo Ordino ir lietuvių raiteliai.

Anot Dlugošo, Vytautas "pavedė save Dievo valiai, lakstė visur tarp lenkų ir lietuvių kariuomenių, dažnai keisdamas arklius". Kautynėms rikiuotis pradėta dar vėlyvą rytą, o dabar artėjo 3 val. popiet. Visa lietuvių kariuomenė buvo aikštėje, saulės kepinama, kai dalis lenkų buvo miško slepiama. Jogaila, su regimu dideliu skausmu ir liūdėsiu, apsuptas būrio kilniųjų lenkų ir kng. Žygimanto Kaributo rinktinės, vis dar stebėjo iš pakilios vietos.

Staigiai — Ordino lengvoji kavalerija prasiskyrė ir atskleidė sunkiosios kavalerijos telkinius, artileriją ir lankininkus. Kryžiuočių artilerija paleido porą salvių. Šiam manevrui bevykstant, Vytautas pasinaudojo proga puolimui pradėti — ir Jogaila galų gale davė ženklą kautis. S. Kuczynski čia įrodinėja, kad magistras prikasė paslėptų duobių, kurias siekė artilerijos ir šaulių ugnis, o persigrupavimas —lau-

J. Kossakas — Žalgirio mūšis

ko atidengimas — turėjęs tikslo įvilioti į spąstus sunkiąją kavaleriją. Jo šaltinis — Bychovco kronika ("Kopali jamy y prykryvali zemleju, izby v nich koni i liudy padali"). Taciau, esą, lengvieji lietuvių raiteliai, kad ir su nuostoliais, klastą išaiškino, pasitraukė, ir antruoju puolimu sutvarkė reikalą: po to šaltiniai daugiau nebemini nei vokiečių artilerijos, nei pėstininkų, išskyrus stovykloje sutelktųjų. Betgi tęskime Dlugošo pasakojimą.

Lietuviai zovada ir klykdami puolė vokiečius, o priešakinės lenkų vėliavos leidosi į talką lietuviams. Susimaišė vyrai, arkliai, jietys, kardai, strėlės, kirviai, buožės ir peiliai . . . Šarvai ir smūgiai, arklių žvengimas, vyrų šūkavimai ir aimanos kėlė didžiausią triukšmą . . . Lenkų vyriausios jėgos dar nebaigė skleistis kautynių lauke ir artėjo rezervai, kai lietuviai paveržė priešo artileriją ir jau lamdė pėstininkus. Dabar sunkioji vokiečių kavalerija pajudėjo kovon. Palikdami prieš lenkus praretintas gretas, kryžiuočiai visu įnirtimu puolė lietuvius. Po valandos smarkių ir nuožmių kautynių, lietuvių dešinysis sparnas palūžo, lietuvių raiteliai pradėjo trauktis ir pagaliau bėgti. Kryžiuočiai raiteliai smagiai leidosi lietuvius vytis į rytų ir šiaurės pusę, ligi arklių jėgos išsekė, arba šarvuoti raiteliai ir žirgai įstrigo paraistėse. Vytautas tebesiuntė pas Jogailą žygūnus, ragindamas "pradėti kautis". Galop Vytautas patsai nuskriejo pas lenkus ir drauge su Zyndramu tvarkė lenkų eiles. Karšta kova dabar užvirė centre ir artėjo į lenkų kairįjį sparną. Centre kovėsi ir lietuvių pirmosios linijos likučiai bei antroji linija, — Dlugošas giria kng. Lengvenio vadovaujamus "smolenskiečius" ir kitus, o Daukantas giria "trakiškius".

Į kautynes metant vis naujus lenkų dalinius, puolamos vokiečių eilės esą jau buvo susiūbavusios, kai lauke — lenkų dešiniame sparne — pasirodė riteriai, prieš tai viję si lietuvius. Betgi Vytautas tučtuojau atkirto tuos išvargusius vokiečius nuo jų pagrindinių telkinių. Dabar vokiečiai į kautynes paleido savo antrosios linijos likusią dalį, ir lenkų gretos pradėjo linkti ir lūžti . . . Nusileido Lenkijos karalystės vėliava . . . Vokiečiai užtraukė pergalės giesmę — "Christ ist erstanden" . . . Bet netrukus lenkai atsigavo antrajai jų linijai įsijungus į kovą. Lenkijos vėliava vėl pakilo. Abiejų pusių jėgos regimai silpo, bet aiškios pergalės nesimatė.

Žalgirio mūšis. Iš ordino XVI a. rankraščio.

T. Styka, Kova dėl lenkų vėliavos; kair.: komtūras Lichtenšteinas (ant juodo žirgo), vidury—Zyndramas iš Maskovicų

T. Styka, Didžiojo magistro kova; kair. kryžiuočiai, vidury—magistro vėliava ir Ulrichas v. Jungingenas, dešinėje lietuviai ir lenkai.

Jogaila stebi mūšio eigą

Galų gale Didysis magistras Ulrich von Jungingen patsai su savo rezervu, su šešiolika vėliavų sunkiai šarvuotos kavalerijos, nuo Grunwaldo nudundėjo Tannenbergo kryptim, mėgindamas apeiti lenkų dešinįjį sparną ir suduoti lemiamą smūgį — jojant pradžioje į rytus, o paskui į pietus už lenkų linijų. Dalis kryžiuočių prasimušė net ligi karaliaus būstinės — vienas riteris, lužičėnas Leopold von Koekeritz, puolė patį karalių Jogailą, bet buvęs Zbignievo Olesnickio jietim numuštas nuo arklio. Sužeistąjį riterį esą savo ranka pribaigė patsai karalius, — nors Simanas Daukantas vaizduoja kiek kitaip: "...vienas kryžeivių brostvis, vadinamas Dippold, stačiai skriejo ant paties karaliaus, gorindamas jį giltine. Tuom tarpu Lesnickis, karaliaus paišorius, norėdamas jį gelbėti, pagriebęs raguotinės kotą, taip stipriai užsiautė kryžeiviui, jog jis nuo žirgo kėžterėjo, kurį, prišokę kiti karaliaus tarnai, nukavo." (*Lietuvos Istorija*, II, Plymouth, Pa., 1897, pp. 241-2)

Lenkai, esą, pradžioje manė, kad atidundanti Jungingeno šarvuotoji gvardija buvę jiem pagalbon atskubą lietuviai. Todėl, priešą atpažinę, lenkai nusiminė, kryžiuočiams besupant

Lietuviai grįžta į mūšio lauką. Vidury—Vytautas kardu rodo puolimo kryptį.

J. Mateika, Pergalintis Vytautas mūšio sukūryje

jų sparną ir užjojant į užnugarį. Vistik, poros tūkstančių sunkiai šarvuotų riterių puolimas buvo perlėtas, kad sustabdytų pagrindinių Ordino jėgų pralaimėjimą. Vytautas, anot Dlugošo, "per mūšį nuolat jodinėjo tarp vėliavų, pavargusius ir krintančius pakeisdamas naujomis jėgomis, su didžiausiu rūpestingumu žiūrėjo, kaip tarp kovojančių svyravo laimė." Pavyko lenkų raitelius surikiuoti nauja kryptim, ir Joga la metė į kovą paskutinius rezervus.

Šiuo pačiu kritiškiausiu momentu — kai po 4 valandų kautynių likimas kabojo ant siūlo — nuo Tannenbergo pusės pasirodė spiečiai lengvai ginkluotų lietuvių ir totorių raitelių, pirmykščių "pabėgėlių iš mūšio" arba stovėjusių rezerve. Vytautas tebetvarkė puolimus bei įvairius manevrus. Dabar lietuviai metėsi į kryžiuočių užnugarį, lenkai nauju įkarščiu puolė priešą. Taip staigiai užkluptas ir apsuptas, patsai narsusis ir gabus Didysis magistras Ulrich von Jungingen žuvo nuo lietuvio jieties — pervertas per kaklą. Riterių "patsai žiedas" buvo paklotas lauke. Likusieji Ordino kovotojai susvyravo, susimaišė, pradėjo trauktis, galop leidosi bėgti kas sau. Esą, ir bėgantieji, ir juos besivejantieji lavonais kopė ir klupo... Lietuviai ir lenkai įkandin vijosi priešą ir puolimu paėmė Ordino stovyklą prie Grunwaldo — kur buvo sukrauta apsčiai maisto ir vyno pergalės puotai, ir tūkstančiai grandinių belaisviams sukaustyti. Stovyklos bare, esą, buvo daugiau lavonų nei mūšio lauke — čia siautėjo pėsčia "liaudis". Pergalėtojai tuojau nesivijo bėglių ir prieš naktį nepasirūpinta esą nei sužeistaisiais — daugelį naktį pribaigė lietus... Daukanto gražia kalba: "Vytautas, suraišiodinęs im-

J. Mateika, Didžiojo magistro žuvimas.

tinius su tais pačiais saitais ir gelžiniais, kuriuos kryžeiviai buvo patiekę Lietuviams, vienus tarp jų į Lietuvą, kitus į Lenkus išvarė, o kamendotu arba jenarolu Markvard Saldzback ir Enrik Sumberg, kuriuodu buvo neteisingai jo motiną išvainojusiu, liepė ten pat nukirsti."

Mūšio lauke krito visa Ordino vadovybė su viena išimtimi — d. špitolniku Werner v. Tettingen. Kitą dieną, po pamaldų už Žuvusius, pradėta laidoti kritusius kovoje. Didžiojo magistro Jungingeno ir kitų Ordino vadovybės narių lavonai buvo iškilmingai nulydėti į Marienburgą. Pergalėtojai tris paras ilsėjosi prieš pradėdami tolimesnes karo operacijas prieš Ordino pilis, 3000 vyrų atsarginę rinktinę ir iš Eglijos girios mūšio pasprukusius priešus.

Vėliau Ordinas skundėsi šiame mūšyje netekęs 18,000 vyrų nukautais. Istorikai sutaria, kad žuvusiųjų skaičius buvo Ordino sąmoningai perdedamas. Nelaisvėn pateko tūkstančiai Ordino karių — kai kas priskaičiuoja 14,000 ir net 16,000, veikiausiai su visu gurguolės personalu, nekovotojais. Laimėtojams teko visa Ordino lauko artilerija ir visų 52 rinktinių vėliavos, kurios vėliau buvo nugabentos į Krokuvos Wawelio katedrą. (Hitleris tas vėliavas 1939 m. "išvadavo", bet dabar jos vėl kabo Krokuvoje. Šapokos redaguotoje Lietuvos Istorijoje yra spalvota tų vėliavų reprodukcija.) Sąjungininkų pusėje žuvo tarp 4 ir 5 tūkstančių vyrų, ir buvo apie 8,000 sužeistų. Šios skaitlinės atrodo patikimos. Dabar mūšio lauke vykdomi kasinėjimai galbūt įneš daugiau šviesos ir padės nustatyti tikresnį žuvusiųjų skaičių.

<-Jonas Žižka, čekų vadas

1430, Kaunas 1930, p. 89). Jisai cituoja ir Dlugošo duomenis apie Vytauto vaidmenį mūšio eigoje ir prieš tai, ir primena kitų tyrinėtojų išvadas. K. Gorski rašė, jog "Vytautas parodė, kad moka ne vien gudrius karo planus sudaryti, bet juos ir kovos lauke vykdyti," o to laikotarpio karinės istorijos tyrinėtojas gen. Koehler išveda, kad viduriniai amžiai neparodė nei vieno žygio taip drąsiai ir sumaniai užsimoto, taip tiksliai ir energingai vedamo; toms kautynėms "galima duoti tautų mūšio vardą, nes čia dalyvavo veik visos Europos tautos."

Plk. lt. S. Zaskevičius su pasigėrėjimu apibendrino lenko Szajnochos mintis: "Susidarė, girdi, iš anų pulkų, dvi karių sienos su didžiuliais protarpiais, kuriais nuo vieno kovotojų sparno iki kito, lėkė vyriausias kautynių vadas, Vytautas. Sužavėta jo kilniu ir tvirtu vaizdu tautos fantazija ilgus metus minėjo jį riteriškoje dainoje, kaip tasai Kęstučio sūnus — skriejo savųjų didvyrių gardais, vedinas priekyje dviem didžiais kardais — augščiausio vado galybės ir jėgos tų laikų simbolio." (TRIMITAS, No. 17, 1930.IV.24, p. 336). Vis tik, besikarščiuodamas dėl kai kurių lenkų perdėtų pasigyrimų, Zaskevičius patsai perdeda. Esą, pas lenkus "nei pėstijos nei artilerijos ir po 1410 metų .. nebuvo ir negalėjo būti," lenkai buvę "rėksniai", nedrausmingi, ir tt., "jei šlekėtkos nebūtų liepos 8 triukšmavę, gal būt istorijoje pasiliktų kitas vardas, o ne Eglėkalnis!"

Įžymus karo meno istorikas, gen. Marjan Kukiel, pažymi, kad žinovą "stebina" Lietuvos Brastos medžioklės metu Vytauto ir Jogailos paruoštas operacijų planas. "Stebina gilus vi-

MŪŠIO ĮVERTINIMAS

"Žalgirio mūšis vidurinių amžių karų istorijoje užima žymiausią vietą," sako dr. Antanas Kučas (Ant. Kučinskas, "Žalgirio Mūšis", jubilėjiniame leidinyje *Vytautas Didysis 1350-*

Rimmeck, Žalgirio mūšis

A. KRŪKAS, ŽALGIRIO MŪŠIS, AKVARELĖ

sų to plano punktų tikslumas: antraeilio žemaičių karo veiksmų ploto paaukojimas pagrindiniam karo veiksmų operaciniam plotui; tenkinimasis šykščiu ginamųjų jėgų išskyrimu apsisaugojimui nuo kryžiuočių sąjungininkės Vengrijos pusės . . .; veiksmų vieningumas vienalytėje vadovybėje; toksai operacinių tikslų pasirinkimas, kad žygis turėjo privesti prie lemiamų kautynių su vyriausiomis priešo jėgomis; ir pagaliau, abiejų kraštų karinių jėgų koncentracijos plotas, parinktas taip toli nuo priešo, kad išvengus susikovimo dalimis." (*Zarys Wojskowości,* op. cit., 14).

Paties mūšio eigą gen. Kukielis taip įvertina:

"Grunwaldo operacijos vyksme regime tam tikrų, tada dar naujoviškų, karo meno duomenų, Prie jų priklauso kruopščiai paruoštas operacijų (žygio planas, operacinės bazės paruošimas, kariuomenės mobilizacija ir telkimas ribotame plote prieš pradedant operacijas, telkimo ploto apsauga erdve, priekiniais daliniais ir diversiniais puolamaisiais veiksmais, savo tikslų nuslėpimas ir stengimasis priešą netyčiomis užklupti; žygio kryptis taip parinkta, kad priešas turėtų arba stoti į mūšį, arba rizikuoti, kad jo bazės ir tiekimas gali būti atkirsti; gabiai vykdomas savo ketinimų ir judėsių pridengimas; pastangos apeiti stiprų priešo frontą, galop visų pajėgų sutelkimas mūšio lauke. Pačio mūšio eigoje, į akį krenta pradinis lenkų-lietuvių kariuomenės pastangų paskirumas, susyk susilaukęs bausmės; betgi tolimesnėje mūšio eigoje matome abiejose pusėse tikslingą ir sąmoningą jėgų dalies panaudojimą — užnugaryje palikti daliniai ir iš vyties ar bėgimo grįžtantieji buvo suvesti rezervui sudaryti; šauniai buvo sumanytas kryžiuočių manevras apeiti lenkų dešiniajam sparnui; dėmesio vertas lietuvių-totorių raitosios rinktinės puolimas kryžiuočiams į užpakalį. Čia jau galima regėti pastangų sutelkimą koordinuotam veiksmui. Sąvokos: mobilizacija, koncentracija, bazės saugumas, operacinių tikslų ir skiriamųjų apibūdinimas, rezervo sudarymas ir manevras, — be abejonės, tada dar nebuvo suprecizuotos, trūko joms apibūdinimo, ir būtų bergždžia laukti jų apibūdinimo Jogailos, Vytauto ar Zyndra-

Relikvinis kryžius paimtas iš kryžiuočių ties Žalgiriu

Vytautas su Jogaila prie žuvusio magistro mūšio lauke.

A. Galdikas, Vytautas Didysis paleidžia belaisvius, žalgirio mūšyje paimtus.

mo žodžiais. Tačiau tai buvo gyvi faktai, tikri įvykiai, brandi jau ilgos raidos ir sukaupto karinio patyrimo paseka. Karybos priemonės dar buvo sunkios, nepaisant šaunaus paskirų asmenų sugebėjimo, mažai veiksmingos, menkai tikusios spartiems judėsiams ir manevravimui, ir netveriančios ilgesnio naudojimo. Tą įrodo aiškus nepasisekimas operacijos prieš Marienburgą ir Ordino galybės išsilaikymas nepaisant (Grunwaldo) katastrofos. Veiksmingumo atžvilgiu mūsų kariuomenė pažengs augščiau, visuotiną (bajorijos) šaukimą palaipsniui pakeičiant samdytine kariuomene" (pp. 20-21).

Man rašant Lietuvos Istoriją anglų kalba (tarp 1942-6 m.), gen. štabo plk. Kazys V. Grinius šiais žodžiais sutraukė savo paskaitų Augštuosiuose Vytauto Didžiojo Karininkų Kursuose mintis (vertimas atgal į lietuvių kalbą jo paties dabar patikrintas):

"Į 1410 m. liepos 15 d. mūšį Vytautas Didysis jojo gerai pasiruošęs susikauti su geriausia anų laikų Europoje profesine kariuomene. Karybos strategiją ir metodus jisai studijavo savo tėvo Kęstučio, savo dėdės Algirdo ir kelių Vokiečių Ordino maršalų priežiūroje; jisai turėjo veik 50 metų kautynių patyrimo. Daugelis metų, jo praleistų kovojant ir palenkiant

Jogaila po žalgirio pergalės triumfališkai įvažiuoja į Liubliną. XV a. piešinys iš šv. Brigitos vienuolyno bažnyčios sienos Liubline.

Didžiojo magistro Ulricho v. Jungingeno paminklas mūšio lauke.

totorių ordas plačiose pietinėse Lietuvos Imperijos stepėse, teikė Vytautui dar vieną pranašumą — jo įsisavinimą totorių taktikos, kuri buvo svetima ir nepažįstama teutonams. Jo pralaimėjimas prie Vorsklos davė jam skaudžią pamoką ir paskatą patirti "kodėl ir kuo būdu". Vytautinė kariuomenė prie Tannenbergo savo sudėtyje turėjo ir totorių dalinį, kuriam vadovavo gabus generolas, kunigaikštis Salhad, arba Saladin. Dvi jo priverstinės ankstyvesnės viešnagės Marienburge ir jungtinės operacijos karo lauke su vokiečių daliniais, įgalino Vytautą suprasti riterių pažiūras apie organizaciją, taktiką ir strategiją.

"Kitaip sakant, Tannenbergo mūšio išvakarėse, Vytautas labai gerai nusimanė, ką darąs ir su kuo turįs reikalą. Prieš jo kariuomenę stovėjęs priešas nebuvo jam nepažįstamas.

"Visa 1410 m. žygio eiga rodo, kad Vytauto karo menas buvo veik išimtinai pagrįstas geriausiomis Čengis Chano ir pastarojo palikuonių karybos tradicijomis.

Didžiųjų magistrų herbai: Konrado Valenrodo, Ulricho v. Jungingeno ir Albrechto Brandenburgiškio.

"Pirmiausiai panagrinėkime pradinį koncentracijos veiksnį.

"Vieton pulti Ordiną paskiromis sąjungininkų kariuomenėmis iš dviejų krypčių, kaip kad didysis magistras tikėjosi, Vytautas suplanavo abi kariuomenes sutelkti centrinėje padėtyje, prie Plocko, artimiausiam nuotoly nuo Marienburgo.

"Savo tikrajai strategijai pridengti ir Ordino vadovybei suklaidinti, buvo atlikta visa eilė blaškančių puolimų viso pasienio baruose. Gilesni puolimai buvo įvykdyti iš Žemaitijos ir, kiek vėliau, iš Mozūrijos pusės. Ligi pat paskutinio momento Ordinui nepavyko patirti kas buvo tikrovėje sąjungininkų suplanuota, iš kurios pusės pasireikš pagrindinis smūgis.

"Tolimesnė įvykių raida įrodė, kad ši strategija buvo vienintėlė sveika ir logiška, kadangi ji įgalino sąjungininkus užsitikrinti sau jėgos persvarą pagrindiniame kautynių plote. Ordino saugomasis skydas buvo pakrikdytas pagal ištisą ilgų sienų su Žemaitija, Lietuva ir Lenkija periferiją.

"Todėl stambios vokiečių jėgos pasiliko sutelktos Prūsuose, ir neutraliosios Livonijos ginkluotos pajėgos nedalyvavo Tannenbergo mūšyje.

"Sunki žygiuotė nuo Vyslos krantų į pasirinktą kautynėms sritį, buvo atlikta paslapties apgaubtu spartumu ir ryžtingumu, vykdant šaltai apskaičiuotą ir iš anksto aptartą sumanymą. Žygio kryptis rodė trumpiausią kelią į Marienburgą. Vytautas buvo tikras, kad, susekę žygio kryptį, vokiečiai tučtuojau pastos jam kelią — ir įvykiai pateisino jo spėliojimą.

"Yra verta atsiminti, kad mongolų strategiški pasisekimai buvo pagrįsti greito žygio su pranašesne jėga dėsniu — arba, vieno amerikiecio generolo žodžiais, 'git thar fustest with the mostest' — atvykti ten greičiausiai su galimai didesniu kiekiu.

"Vytauto genijus ryškėja ir iš jo pasirinktos vietos kautynėms. Kai Vytautas nustatė vokiečius susikoncentravus iš anksto paruoštose pozicijose, jisai išvengė susikovimo, naktį pakildamas iš stovyklos ir žygiuodamas aplink ežerus ir raistus pakeliui į Tannenbergą, kuris buvo tiesioginiame kelyje į Allenšteiną ir Marienbur-

Henrikas von Plauen, vadovavęs Marienburgo gynimui, vėliau Didysis magistras.

W. Peiner, Marienburgo apgulimas (gobelenas).

gą. Vokiečiai buvo priversti pajudėti kitą dieną, praleidę audringą naktį be miego.

"Taip pat nebuvo pripuolamas dalykas, kad, aušant užimdamas pozicijas, Vytautas silpnesnį kairįjį sąjungininkų sparną pridengė giria ir šonus atrėmė į raistą. Kautynių eiga parodo, kad Vytautas, taip išdėstydamas savo jėgas, vykdė gerai apgalvotą planą ir kad jo pagrindiniai manevro bruožai buvo jau iš anksto numatyti.

"Kaip žinome, mongolai atsiekdavo lemiamų išdavų su savo garsiuoju *Tulughma* manevru, kitais žodžiais, sparną apsupdami staigiu 'standartiniu šlavimu'. Ta aplinkybė, kad lietuvių - lenkų dešinysis sparnas baigėsi atviroje balno formos kautynių lauko žemumoje, parodo, kad Vytautas numatė susidarysiant sąlygas, kurios būsiančios palankios tokiam sprendžiamajam manevrui įvykdyti. Įvykiai pateisino jo apskaičiavimus.

"Trumpai, vytautinė grupuotė kautynėms buvo pagrįsta apsaugotu kariuoju sparnu, stipriu gilumon surikiuotu centru, ir sąlygomis, kurios įgalintų vykdyti judrius manevrus dešiniojo sparno plote. Beliko tiktai laiku ir sėkmingai atlikti 'standartinį *Tulughma* šlavimą'.

"Todėl, savaime peršasi mintis panagrinėti mongolų taip sėkmingai vykdytą manevrą, vaidinantį bėgimą ir pasitraukimą.

"Kaip žinome, šisai manevras veik dviem šimtmečiais prieš tai pasibaigė katastrofa galingai Rusios kariuomenei prie Dniepro. Šio apgaulingo pasitraukimo akivaizdoje, suvedžiotas priešas suardydavo savo gretas tiek, kad nei nenusivokdamas būdavo apsuptas. Mongolai dažnais atvejais pakeisdavo arklius ir nenuvargusiais žirgais reikiamu momentu sugrįždavo nelauktam smūgiui suduoti.

"Prieinami istorijos šaltiniai (Dlugošo atpasakojimai su pasigyrimais, trumpos užuominos vokiečių kronikose, ir perdėti kaltinimai bei kontra-kaltinimai ilgiau užtrukusio bylinėjimosi metu Bažnyčios Susirinkime) neatskleidžia tiksliai, kurį, būtent, 'standartinio šlavimo' tipą Vytautas panaudojo Tannenbergo mūšio lauke. Mes nežinome ar jo lengvoji kavalerija pakeitė žirgus, prieš grįždama į kautynes kritišku metu. Išlikę aprašymai buvo rašyti mėgėjų, kuriems karo menas buvo svetimas dalykas ir kurie buvo labiau interesuoti ar tai liaupsinti, ar tai šmeižti vieną ar kitą pusę.

"Betgi mes žinome, kad vytautinis 'standartinis šlavimas', lengvos kavalerijos atliktas prieš mažiau paslankią, sunkiai šarvuotą ir sunkiai ginkluotą teutonų riterių kavaleriją, buvo itin sėkmingas prieš vokiečių sparną.

"Būtų bergždžia ginčytis apie reliatyvius vieno ar kito sąjungininko pajėgų nuopelnus Tannenbergo kautynėse. Nėra abejonės, kad lenkų jėgų kietas ir ryžtingas gynimasis kairiajame sparne, įgalino Vytautą sėkmingai atlikti savo komplikuotą manevrą dešiniajame sparne. Vienas dalykas yra neginčytinas: kampanijos planavimas ir vadovavimas mūšiui buvo išimtini nuopelnai Vytauto Didžiojo ir jau-

← Marienburgo apgulimas. Pagal seną raižinį iš XV a.

Lenkijai 1939 m. pralaimėjus karą, vokiečiai, Žalgirio mūšyje paimtas ir Krokuvoje laikomas kryžiuočių vėliavas, pergabena atgal į Marienburgą.

nesnių ginklo draugų — įvairių skaidinių vadų mūšio lauke. Abiejų sąjunginių armijų eilinių karių narsas, patvarumas mūšyje ir kovinga dvasia parūpino likusią dalį pergalei laimėti. Mažiausias vaidmuo šiame lemtingame mūšyje buvo suvaidintas karaliaus Jogailos, kuris nei savo asmens būdu, nei patyrimu netiko tokiam kariniam žygiui atlikti." (Plk. K.V. Griniaus "Strategy at Tannenberg", C. R. Jurgėlos *History of the Lithuanian Nation,* New York, 1948 pp. 153-6.)

Manding, plk. Griniaus nuomonė yra gerai pagrįsta.

KARO GALAS

Palaidojusi žuvusius, sąjungininkų kariuomenė vėl žygiavo. Buvo paimta eilė Ordino pilių, ir liepos 23 d. buvo apgultas Marienburgas. Deja, mitybos problema pradėjo sunkėti, netrukus pasireiškė epidemijos, sumobilizuotoji lenkų bajorija nerimo: buvo laimėta didi pergalė Eglijos girioje, bet čia vargino drausmė, nepritekliai, rūpėjo namie paliktos šeimos ir ūkiai, rugiapjūtė . . . Naujas Didysis magistras Heinrichas von Plauen (formaliai išrinktas tik 1410 m. lapkričio 9 d.) gabiai sunaudojo seniau rezerve paliktus 3,000 karių ir vietines pilių įgulas, bei skubiai samdėsi naujų karių. Pagaliau į karą pajudėjo livoniškiai vokiečiai ir prisistatė prie Marienburgo. Sąjungininkai kaž kodėl praleido livoniškių dalinį į Marienburgą — Vytautas esą buvo įtikintas, kad jie kalbins įgulą pasiduoti. Rudens orai bjuro, ir netrukus Vytautas su lietuviais grįžo namo. Po kiek laiko ir

lenkai nutraukė karo veiksmus. 1411 m. vasario 1 d. Torunėje buvo pasirašyta taikos sutartis: Ordinas sumokėjo sąjungininkams 100, 000 kapų grašių reparacijoms, grąžino dalį ginčijamos teritorijos Lenkijai, ir perleido Žemaitiją Lietuvai — bet tik ligi Vytauto ir Jogailos gyvos galvos (*ad vitam utriusque*). Po to sekė Vytauto arbitražas Vengrijoi, ir vengro Benedikto Makros arbitražas dėl Lietuvos sienų su Ordinu: Makra pripažino Veliuoną ir Klaipėdą esant žemaičių žemėje.

Vytautui ir Jogailai reikėjo derinti kiek pašlijusius santykius tarp lietuvių ir lenkų, ir pastoti kelią piktai Ordino propagandai apie Lietuvos pagonybę ir didžiąsias krikščionių skerdynes prie Tannenbergo. 1413 m. spalių mėn. Horodloje buvo iškilmingai patvirtinta Lietuvos ir Lenkijos vienybė, šį kartą dalyvaujant abiejų šalių diduomenei. Lietuvos didikai gavo lenkų didikų herbus ir taip "susigiminiavo". Vidujinė Lietuvos santvarka pradėjo panėšėti į Lenkijos santvarką ir buvo įteisinti administraciniai pavadinimai (vaivados ir kaštelionai). Ausims svetur nugirsti, demonstratyviai buvo paskelbta, kad svarbesnės valstybinės pareigos Lietuvoje tegalėjo tekti katalikams. Po to sekė ilgas ir įdomus bylinėjimasis su Ordinu Bažnyčios Suvažiavime Konstancoje, pirmoje eilėje dėl Žemaitijos. Kai Vengrijos Zigmantas, dabar jau Romėnų Karalius — nevainikuotas imperatorius, nepatvirtino Makros sprendimo ir pritarė Ordino pozicijai, Vytautas ir Jogaila "kriokė kaip liūtai." Jogaila atsišaukė į popiežių, Vytautas dėjosi priimąs Zigmanto taip trokštamą Bohemijos vainiką ir Prahon savo vietininku pasiuntė su kariniu daliniu kng. Žygimantą Kaributą. Netrukus Ordinas vėl pamėgino kelti ginklą, bet lietuvių ir lenkų kariuomenė įsiveržė į Prūsus. 1422 m. rugsėjo 27 d. sąjungininkų karo stovykloje prie Melno ežero, vakariniuose Prūsuose, buvo pasirašyta taika. Žemaitija buvo galutinai pripažinta Lietuvai. Nustatytoji siena tarp Lietuvos ir Ordino buvo 1529 m. galutinai patvirtinta ir išsilaikė ligi 1795 m., o Žemaitijoje ligi 1919 m.

Taigi laimėjimas Eglijos girioje turėjo tie-

Kryžiuočių vėliavos Marienburgo pilies kieme.

sioginių ir ilgalaikių pasekų lietuvių tautos ir valstybės likimui, ir po dviejų šimtmečių nesiliaujančių kovų nušalino vokiečių grėsmę net keliems šimtmečiams. Buvusios Ordino valstybės valdos taip ir nesusisiekė žeme ligi 19-jo amžiaus, kai rusai prijungė Palangą prie Kuršo, atsilygindami už Kuršo baronų ir girininkų uolią talką, malšinant 1831 m. Lietuvos sukilimą.

Deja, Eglijos mūšio atneštoji taika tik dalinai patenkino tautos ambicijos. Kai 15-jo amžiaus vidury lenkai vėl susikovė su Ordinu ir po 13 metų sunkių pastangų laimėjo sau žymią Prūsų dalį, lietuvių valdantieji sluogsniai jau nebejautė Gediminaičių tautinės ambicijos į Prūsus ir Livoniją ir daugiau rūpinosi savo valdomis rytuose. Tik žemaičiai buvo pajudėję ir užėmę Klaipėdą, bet Lietuva kare nedalyvavo ir Melno sutarties siena tame ruože nepasikeitė ligi Versalio 1919 m. sutarties. Totorių galybė jau buvo pašlijusi ir dėl vidujinės nesantaikos sparčiai iro, kai tuo pačiu metu sparčiai augo Maskvos galybė. Ir Krymo chanatas, nuo Vytauto laikų buvęs Lietuvos protektorate, 1475 m. nuo Lietuvos atsimetė į priešų eiles. Bendradarbiavimas su lenkais darėsi būtinybė. Vos 25 metams praslinkus po Eglijos mūšio, ginkluotas Žygimanto Kęstutaičio bendradarbiavimas su lenkais padėjo Pabaisko laukuose pakirsti ir Livonijos Ordino galybę. Po to nuolat reikėjo ar tai ginkluotos lenkų talkos, ar bent saugaus užnugario pietuose, Lietuvai susiremiant su agresyvia Maskolija. Nepaisant įvairių kaimyniškų nesutarimų, veik per penkis šimtmečius Lietuva turėjo saugų užnugarį ir vienokią ar kitokią Lenkijos talką prieš Maskvą.

Bendradarbiavimas su lenkais politinėje ir saugumo plotmėje buvo reikalingas ir naudingas. Deja, kultūrinėje plotmėje pasireiškė neigiamybių kurios mūsų amžiuje privedė prie ginkluoto, diplomatinio ir kultūrinio konflikto ir po tiekos šimtmečių pakirto ir Lietuvos ir Lenkijos saugumą. Lietuvių bajorija buvo smarkiai veikiama lenkų laisvių, šlėktos dalyvavimo krašto valdyme, lenkų papročių ir lenkų kalbos. Tam būta įvairių priežasčių, kurių šaknų tenka jieškoti pačioje tautoje, jos apsilei dime kalbos ir tautinės kultūros puoselėjimo srityje, jos neatsparume lenkų kultūrinei įtakai. Pav., 17-jo amžiaus gale, *Coaequatio Jurium* įstatymu Lietuvos teismuose buvo įvesta lenkų kalba, tuo tarpu kai Lenkijoj ligi Bendruomenės galo teismų dokumentai tebebuvo rašomi lotynų kalba. Po 1795 m., kai Lietuva atsidūrė rusų okupacijoje, kuri bent per kelias gentkartes sutrukdė normalų tautinį atgimimą, ligi po 1863-4 m. sukilimo nuslopinimo, atrodė politiškai pragaištinga galvoti apie atsiskyrimą nuo lenkų.

Dabartinio pusamžio kartoms, konflikto su lenkais veikiamoms, sunku įsivaizduoti, kad, jei nebūtų buvę rusiškos okupacijos, tautinis lietuviškas atgimimas būtų atėjęs dar praeito šimtmečio pradžioje. Jei Kosciuškos sukilimas būtų pavykęs, baudžiava tikrai būtų kelerių metų eigoje pranykusi — tą aiškiai liudija ano meto politinės galvosenos pasireiškimai, gen. Jasinskio ir kitų lietuvių vadų pažiūros, gausus valstiečių dalyvavimas sukilime ir jų skelbti veiksmai Kurše. Dar prieš tą sukilimą, Lietuvoje buvo gražiai sutvarkyta besivystanti mokyklų sistema ir pojezuitinė Augščiausioji Lietuvos Mokykla buvo paruošusi bent kelioliką lietuviškų vadovėlių. Paskutinio karaliaus kapelionas lietuviškai rašė eilėraščius, ir tokie aristokratai kaip vyskupas grafas Kosakauskis ir vyskupas kng. Juozapas Arnulpas Giedraitis ne tiktai mokėjo, bet ir rašė lietuviškai, o tokie valstiečiai kaip Stuoka Gucevičius prasimušė savo gabumais į augštus visuomenės sluogsnius. Lietuvos pavergimas atnešė baudžiavą, kokią atsiminė mūsų seneliai — rusišką beteisę baudžiavą. Jau po Kosciuškos sukilimo pradėta domėtis lietuvių kalba, kai gimė palyginamasis kalbų mokslas, ir su Napoleono gadyne prasidėjo tautinis atgimimas. Normaliose sąlygose — jei būtų išlikusi sava valstybė, Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė bent 1794 metų, taigi etnografinėse sienose, kad ir unijoj su Lenkija, tautinis lietuviškas sąjūdis būtų atėjęs tuo pačiu laiku kaip ir kitur Europoje. Jį būtų skatinęs valstybinis partikuliarizmas ar separatizmas, tradicinė kalbų ir religijų tolerancija, mokslinis susidomėjimas lietuvių kalba ir papročiais. Netgi rusų okupacijos sąlygose buvo prasidėjęs lietuvių bajorų tautinis atgimimas, kurį sukliudė barbariškos 1831 m. sukilimo pasekos. To sukilimo bajoriškoji išeivija buvo labai radikali. Lietuvai nebūtų reikėję laukti "Auszros" gadynės ar su Baranausku skųstis, kad Lietuva buvo ir tamsi ir juoda. Tautinis sąjūdis būtų normaliai augęs — ir net veikęs brolius Prūsų Lietuvoje.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Vytautui labai reikėjo Lenkijos dalyvavimo kare su Ordinu. Viena, reikėjo lenkų karinės pajėgos. Antra, be senos krikščioniškos valstybės dalyvavimo kare prieš Ordiną — jam būtų buvę daug sunkiau, veik neįmanoma gintis nuo priekaišto, kad Lietuva buvusi "pagoniška", ypač kai jo kariuomenėje tikrai buvo ir totorių, ir schizmatikų gudų bei ukrainiečių. Lietuviai istorikai sutaria, kad ir Vytauto kryžiaus karas

prieš Auksinę Ordą, nelaimingai pasibaigęs prie Vorsklos, buvo skatinamas jo noro Europos akyse parodyti Lietuvą buvus krikščionišką valstybę, kardu kovojančią prieš saraceną ir savo kariuomenėje turinčią simbolinį Vokiečių Ordino dalinį. Žodžiu, jau tada Vytautas stengėsi Lietuvai suteikti katalikiškos valstybės antspaudą ir todėl vedė plačią diplomatinę akciją Vakaruose.

Lenkai anuomet neturėjo nuolatinės kariuomenės ir Vytauto bei Jogailos kartos lenkų bajorija neturėjo karinės patirties, neskaitant dalyvavimo prie Vorsklos ir malšinant Smolensko sukilimą, abiem atvejais — vytautinės kariuomenės sudėtyje. Vytautui, pratusiam davinėti įsakymus, nebuvo lengva suvaldyti lenkus ir jo didžiajame žygyje prieš Ordiną 1410m. — Dlugošas mini, kad lenkai būtų patraukę namo, bet prieš Vytautą jie "drebėję kaip epušies lapai". Vytautas, stebėdamas lenkus išsiderant kas kart daugiau politinių teisių iš savo valdovo, žinojo silpną lenkų pusę — jis iš anksto paskolino Jogailai pinigų, kad lenkų bajorijos "pašaukimą" sustiprinus samdytine svetimšalių kariuomene, ir prie Jogailos priskyrė šaunų lietuvių raitelių pulką.

Tiesa, lenkai dažnai mėgino ir tebemėgina visą 1410 m. pergalės garbę sau nusinešti arba vienam Jogailai priskirti. Lietuviai istorikai tuo piktinasi ir primena, kad Ordino pusėje kovėsi gal tiek pat lenkų, kaip ir Jogailos pusėje, pav., Pomeranijos ir Silezijos daliniai, kurių vadai - kunigaikščiai vėliau, patekę nelaisvėn, keliaklūpsčiavo prieš Jogailą. Lietuviai turėjo poros šimtmečių sąskaitas suvesti su Ordinu; Vytauto karinis genijus, lietuvių ir lenkų karių narsas bei patvarumas įgalino du lietuviu pusbroliu laimėti pergalę prieš Ordiną. Abidvi tautos sunkiai kovojo ir mūšio lauke, ir diplomatinėje veikloje prieš karą ir po to.

Šiame mūšyje Ordinas neteko savo Didžiojo Magistro ir savo karinio elito, veik 600 "brolių", ir niekad po to neatgavo savo pirmykštės galybės. Eglijos girios kautynėse buvo palaidota ir Ordino viltis savo abidvi šakas sujungti žemaičių žemės "tiltu". Kautynių garsas greitai nuaidėjo po Europą. Po Šiaulių (1236) ir po Durbės (1260) mūšių, Ordinas susilaukė naujų savanorių ir "piligrimų", popiežius ir imperatorusi skatino jam talką. Bet po Eglijos mūšio — niekas nešaukė kryžiaus karo: Europa jau žinojo, kad plėšrusis Ordinas pralaimėjo karą prieš du kataliku valdovu, ne prieš pagonis. Ordinas nustojo savo įtakos Vakarų sostinėse ir jį pradėjo graužti vidujinė nesantaika. 1435 m. livoniškė Ordino šaka susilaukė savo "Eglijos" prie Pabaisko. 16-me amžiuje abidvi Ordino šakos kaip riterių-vienuolių misijinė valstybė pranyko.

Vokiečiai per daugelį šimtmečių jautė pagiežą dėl 1410 m. pralaimėjimo. Kai I Pasaulinio Karo pradžioje Hindenburgas Mozūrų ežerų srityje sumušė įsiveržusią rusų armiją, tas mūšis tučtuojau buvo pramintas "Tannenbergo Mūšiu" ir patsai Hindenburgas vėliau buvo palaidotas to mūšio lauke.

Toksai vokiečių reagavimas tik sustiprino pasaką apie "Teutonų ir Slavų Kovą", kurią 19-me amžiuje Maskvoje sugalvojo pan-slavizmo sąjūdžio ideologai. Faktinai, nuo 1200 ligi 1410 ir 1435 metų vokiškąjį *Drang nach Osten* rytiniame Baltijos jūros šone sulaikė tiktai lietuvių krūtinės, kad ir nustojant gimininingų Prūsijos ir Latvijos sričių. Eglijos girios mūšyje lietuviai, neslaviška tauta, išvien su slaviškais lenkais, sutriuškino Vokiečių Ordiną ir keliems šimtmečiams sulaikė vokiečių veržimąsi į rytus. Prieš tai, kai tiktai Ordinas atsibastė ir įsikūrė Pabaltijy, slaviškieji lenkai, mozūrai, pamarėnai, sileziečiai, lužičėnai ir bohemai dažniausiai kovojo Ordino pusėje. Kaip jau minėta, ir Eglijos mūšyje Ordino pusėje buvo nemažai slavų.

Jogailos lenkų kariuomenėje buvo pora tūkstančių čekų ir slovakų samdinių, kelios vėliavos Halyčo ukrainiečių, gi Vytauto kariuomenėje irgi buvo šiek tiek gudų bei ukrainiečių, ir totorių dalinys. Polocko ar Smolensko dalinių suminėjimas kai ką suklaidina, pav., dabartinis Lietuvos okupantas didelį pinigą daro iš Dlugošo pagirto "smolenskiečių" kovingumo. Tenka prisiminti, kad tai buvo lietuviškos įgulos užvaldytose gudų žemėse, ir kad tiems daliniams vadovavo kng. Lengvenis ir kiti lietuviai. Negalima užmiršti, kad Vytautas dar visai neseniai buvo numalšinęs Smolensko sukilimą ir kad Lengvenio "smolenskiečių daliny" gudų galėjo būti, o galėjo ir nebūti. Milžiniškoji didžiuma vyrų, kurie Vytauto ir Jogailos vadovybėje narsiai kovojo ir mirė Eglijos girios mūšyje, buvo grynakraujai lietuviai ir lenkai. Galų gale, lenkai niekad nesižavėjo "Slavų Pergale", maskolių būbnijama jau keliems šimtmečiams praslinkus po įvykio.

Ligi 19-jo amžiaus maskoliai nei negirdėjo apie "Griunvaldo mūšį". Netgi okupanto režimo paskelbtieji *"Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai"* (Vilnius 1955, p. 87) tenkinasi dviem užuominom apie tą įvykį. Viena — tai ištrauka iš Voskresenjės metraščio, kur "Žalgiris" nei neminimas: "6918 (1410) m. Šiais metais buvo kautynės tarp karaliaus Jogailos Algirdaičio, krikštyto Vladislovu, ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto Kęstutaičio su vokiečiais ir Prūsais, jų Prūsų žemėje tarp Dubravkos ir Ost-

rodos miestų. Ir nukovė magistrą ir maršalą, ir komtūrus sumušė, ir visas jų, vokiečių jėgas sumušė ir jų vokiškus miestus paėmė, ir tik trys miestai nepasidavė karaliui ir Vytautui. Ir buvo tą rudenį trejos kautynės lenkų ir lietuvių su vokiečiais, ir visose trijose vokiečiai buvo sumušti ... Ir stovėjo prie Marijos miesto 8 savaites, ir paėmė prie jo du įstiprinimus, o trečio, aukščiausiojo miesto, nepaėmė; ir vienuolika su puse savaičių žygiavo po vokiečių žemę". Tai ir viskas: 10 eilučių, kurios "Žalgirio" nei nemini vardu. Antroji užuomina yra 14-kos eilučių ištrauka iš Dlugošo; trys paskutinės eilutės yra šios: "Šitame mūšyje (sparne) vieni tik Smolensko kariai, stipriai laikydamiesi prie trijų savo vėliavų, kovojo atkakliai ir neužsitraukė jokios pabėgimo dėmės, tuo nusipelnė didelę šlovę". — Beje, čia LTSR leidykla akivaizdžiai nesilaiko savo pratarmėje paskelbtos "paskirties", neskelbti nieko, kas liečia žmones *už* LTSR teritorijos ribų — ypač kai neskelbia jokių kitų duomenų apie pačių LTSR teritorijos žmonių rolę tame "Žalgirio mūšyje".

Faktinai, maskoliai niekad nekovojo prieš teutonus ligi 1914 m. ir paskui 1941 m. Maskolijos karai dėl Livonijos buvo vedami prieš švedus, lietuvius ir lenkus — ne prieš vokiečius, kurie nuo Petro I laikų tapo ištikimiausiais caro rūmų ir valdžios ramsčiais.

Labai mažai kas bendra buvo tarp "Rusios" žmonių (gudų ir ukrainiečių) ir maskolių. Maskolija tik Petro I laikais pasivadino Rusija — ir per keliolika metų papirkinėjo užsienio sostinių ministerius, kad pripažintų Rusijos vardą. Vytauto laikais ir per kelis šimtmečius po to — maskolius, gudus ir ukrainiečius rišo tiktai slaviškas fonas — prokalbės bendrumas, kalbų panašumas — ir stačiatikybė. Tai giminystė, kurią galima palyginti su švedų, norvegų ir danų savitarpio giminyste.

Jau karalius Algirdas 1371 metais teisingai skundėsi Konstantinopolio Patriarchui, kad Maskvos metropolitas "su tavo pritarimu, laimina maskolius lieti kraują. Tokių metropolitų nebuvo mūsų prosenių laikais! — jisai laimina maskolius daryti skerdynes, bet jisai nei pas mus atvyksta, nei Kijevą lanko ... *Metropolitas turėtų maskolius laiminti, kad mums padėtų, kadangi mes kovojame už juos prieš vokiečius." (Acta Patriarchatus Constantinopolitani,* II, Vindobonae 1862, ir kt. veikalai nurodyti mano *History of the Lithuanian Nation,* p. 99). Iš tiesų, Lietuva ir jos įtakoje buvę Novgorodas ir Pskovas pridengė Maskoliją, Gudiją ir Ukrainą nuo teutonų. Jei lietuviams ir lenkams nebūtų 1410 m. pavykę Eglijos girioje, tai tada tikrai teutonų banga būtų nuriedėjusi į rytus ir susikovusi su Maskolija. Tokiu atveju būtų atsiradęs pagrindas "Teutono prieš Slavą" obalsiui. Tačiau istorinėje tikrovėje — toksai obalsis tėra propagandistų pasaka.

Jei esama tiesos padavime, kad Vytautas (gimęs bene 1350 m.) stebėjo 1362 metais Kauno pilies kritimą — kur jo brolis Vaidotas su savo kariais gynėsi tarp dūmų, griuvėsių ir apdegusių lavonų, ir tik 36 kraujais paplūdę lietuviai gyvi pateko kryžiuočių nelaisvėn, — tai nesunku vaizduotis Vytautą skriejant Eglijos girios kautynių lauku su 48 metų senumo vizija— atsiminimais, kai jisai bejėgis nuo kalno stebėjo anapus vandens vykusią dramą Kauno pilyje, kur buvo jo brolis... Jisai įasmenino savo tautiečių atpildą už kruvinas skriaudas, kurias Ordinas per du šimtmečiu nešė jo tėvynei.

Tai buvo Vytauto Diena — jo didžiausias triumfas, jo tautiečių triumfas, kuris lietuvių kartų kartas įkvėpė (ir totorius) gerbti Vytauto vardą. Didžiosios Kunigaikštystės laikais bajorija ir miestiečiai savo teisių siekdami minėdavo "kaip buvo Vytauto laikais". 1863 m. sukilėlių vadovybė turėjo Vytauto apygardą. Lietuvos Respublika turėjo ir Vytauto Universitetą, ir Vytauto pulką ir daugybę organizacijų. Vytauto vardu vadinosi ir partizanai dabartinėje Lietuvos okupacijoje — kurioje tuščiai garbinamas "Žalgiris" (kolūkiai ir sporto klūbai), bet ne to įvykio vyriausias nugalėtojas, kurio vardas slopinamas ir niekinamas. Bet Vytauto dvasia tebėra gyva ir dar triumfuos!

Kaina
2 Lt

PRANAS VAIČAITIS

ŽALGIRIO KOVA

Oi, ūžia, švilpia blogas oras
Ir vėtros medį bando raut,
O narsūs Vytauto bajorai
Pradėjo karan brolius šaukt.

Jau trempia viešąjį kelelį,
Pulkai jau eina už pulkų —
O eik, vaike, balnok žirgelį,
Užstoki garbę lietuvių!

Štai kabo tavo tymo balnas
Ir kardas tavo štai šviesus,
Ir joki per miškus, per kalnus,
Malšinki priešus plėšikus.

O ar tai vėtros žiaurios kaukia,
Siūbuoja girios ąžuolai?
Ar tai išalkę žvėrys traukias,
Ar staugia meškos ir vilkai?

O tai ne vėtros žiaurios ūžia,
O tai ne meškos, ne vilkai —
Tai broliai joja į karužę,
Tai žvengia juodbėriai žirgai,

Tai joja vyrų minių minios,
Tai narsūs Lietuvos vaikai . . .
Jau peržengti kalnai ir plynios,
Jau priešų netoli laukai . . .

Sudiev, tėvyne mūsų miela,
Tu būk laiminga visada!
Sau vinki laimės aukso vielą,
Tegu gyvuoja Lietuva!

Jau dūmai rūksta, dunda žemė,
Nerimsta juodbėriai žirgai.
Pats Vytauts žiūri, mūši lemia,
Arti kryžiokai vanagai . . .

Tai ne perkūns smarkus sugriovė,
Ne šviesūs tvyksteli žaibai, —
Tai lietuviai į priešus šovė,
Tai čerška šviesūs jų kardai.

Ir, kaip kopūstai, ritas galvos
Ir maišos su maldoms keiksmai,
Lavonų guli baisios kalvos,
Kanuolių dauginas griausmai.

Nuo Žalgirio rytinės pusės,
Kur tik akims vos užmatai,
Kryžiokai guli, kaipo musės,
Ir drasko kūnus jų vilkai.

O lietuviai linksmai dainuoja,
Jų grobio nė nesuskaityt,
Dainuodami namuosna joja
Baltų tėvelių atlankyt.

Prenumerata JAV ir užsienyje: Metams — $6.00, pusmečiui — $3.00, atsk. nr. — 60¢. Skelbimai pagal susitarimą. Pinigus siųsti šiuo adresu:
L. BILERIS, % KARYS,
916 Willoughby Ave.,
Brooklyn 21, N.Y., U.S.A.

Keisdami adresą nedelsdami praneškite KARIUI, pažymėdami naująjį ir senąjį adresą.

•

Rankraščiai redakcijoje nesaugomi.

Įvairių autorių straipsniai skelbiami KARYJE nevisada reiškia redakcijos ar leidėjų nuomonę.
KARYS išleidžiamas kiekvieno mėnesio pradžioje. Jam skiriami straipsniai turi pasiekti redakciją dvi savaitės prieš išleidimą.

J. Juodis

Vytautas Didysis — Žalgirio Nugalėtojas